

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK

f z e t e k

„Emlékek nélkül, népeknek híre csak árnyék...”
(Vörösmarty Mihály)

az Erdélyi Örmény Gyökerek
Kulturális Egyesület
havonta megjelenő kiadványa
XVIII. évfolyam 207. szám
2014. május

A Fővárosi Örmény Klub minden hónap harmadik csütörtökén 17 órakor mindenkit szeretettel vár a Pest megyei Kormányhivatal Nyáry Pál termébe, bejárat a Budapest V., Városház utca 7. szám felől

Szent Khoszrov imája s megemlékezések

Kérjünk szabadulást a fogságban lévő testvéreinknek, és kegyelmet a jelenlevő népek, nyugalmat a hittel és szentséggel Krisztusban elhunytaknak. Történjék róluk megemlékezés a szent áldozatban, könyörögjünk.

A nép válasza: **Mindenben és mindenkiért.**

Örmény kódex-motívum

Ezzel a válasszal zárul Szent Khoszrov imája. Mintegy tömören összefoglalja a részletezéseket, melyek az egész imában és a zárómondatban is fellelhetők. A fogságban lévők nem szabadok, korlátozva vannak. A liturgia szertartása közösségi jellegű, így minden jelenlevőről meg kell emlékezni. Ismételten nyomatékos említés történik az elhunytakról, akik Krisztusban bízva távoztak ebből a világból. Maga a válasz döbentsen arra bennünket, hogy mindenért s mindenkiért imádkozzunk!

Dr. Sasvári László

*Szent Liturgia örmény szertartás szerint – Bp. 2006., 40-42. o.

Lapunk az interneten: a www.magyarormeny.hu honlapon is olvasható.
Elektronikus levélcímünk (e-mail): magyar.ormeny@t-online.hu

Béres L. Attila

A legősibb keresztény építészet és magyar analógiái

Ha a Fővárosi Örmény Klub előadóiról beszélünk, akkor sok olyan név is eszünkbe juthat, akik nem erdélyi örmény származásúak. Ezt a sort gyarapította áprilisi két előadónk: **Pettendi Szabó Péter** fotográfus és **Horváth Zoltán György**, a **Romanika Kiadó** vezetője, tíz színes képekkel gazdagon illusztrált könyv írója, társszerzője. Nem szűkkeblűség a klub kapcsán azt a tény előterbe helyezni, hogy ugyan nincsenek örmény gyökereik, mégis megtapasztaltuk a közösségünkhöz kapcsolódó közös lelkületüket? Hogy megnyugtató választ adjunk, a megszokottól hosszabban kell ismertetnünk vetített képes előadásukat, amit „*Ezeregytornyú*” Ani, az ősi örmény főváros rövid története és építészeti hasonlóságok a koraközépkori magyarországi templomokkal címmel tartottak meg. A műsort a klub háziasszonya, **dr. Issekutz Sarolta** nyitotta meg, majd a rendező **Zuglói Örmény Önkormányzat elnöke, Zárugné Tancsin Katalin** köszöntötte a megjelenteket, és további zuglói májusi estéke is felhívta a figyelmünket.

Horváth Zoltán György nem örmény létére olyan történeti bevezetőt mondott az ősi örmény fővárosról, Aniról, hogy bármelyikünk megirigyelte volna, különösen azért, mert ő el is jutott oda. Emlékeztetett arra bennünket, hogy az örmény kereszténység 1700 éves. „301-ben Örményországban Világosító Szent Gergelynek köszönhetően államvallássá vált a kereszténység. Ha az építészeti szemszögéből nézzük, mit jelent az államvallás?” – Fókuszálta az előadás címét **Horváth Zoltán György**. – „Kijött az illegalitásból, amiben Európa még benne volt, hiszen Nagy Konstantin tíz évvel később is még csak azon gondolkodik, hogy nem kellene legyilkolni a keresztényeket, még szó sincs arról, hogy államvallássá tegye. A kereszténység államvallássá lett Örményországban, templomok épülhettek, így a legősibb keresztény építészet az örményországi. Aniban ugyanazokat az ősi, csodálatosan szép építészeti formákat használták. A VII. századtól válik Ani tartományi székhelyé, a 900-as években a későbbi uralkodó di-

nasztia, a Bagratida család székvárosa lesz. A század közepétől kezdve Ani királyi székhelyé vált. Ennek a dinasztiának a királysága nem tartott hosszú ideig. Történelmi lépésekkel száz év nem olyan hosszú idő, de ez a korszak óriási virágzást jelentett Aniban, azok a templomok, amik máig láthatóak, – mindkettőnk képein –, ebben az időszakban épültek fel. A X. század második felében és a XI. század első felében. 1045 az első törésvonal, amikor a bizánci görögök megszállták Anit, a királyság függetlensége megszünt. 1064-ben megjelentek a szeldzsuk tö-

A Fővárosi Örmény Klub áprilisi közönsége

rökök ezen a tájon, hamar elfoglalták Anit. Az első törökországi dzsámi Aniban épült és mind a mai napig áll. Innentől kezdve váltakozó uralkalmak mellett a török birodalom árnyékában, és török fenntarthatóság alatt zajlik Ani élete. De például a Tigran Honentz nemesember által épített templom a XIII. század elején jött létre, tehát akkor, amikor a kereszténység úgymond elnyomott, ennek ellenére templom épült. 1239-ben a mongol-tár pusztítás, – 1241-ben a következő hullám elérte a Kárpát-medencét is –, óriási törést okozott Aniban. Az erdélyi örmények úgy tartják, hogy ekkor indultak el sok évszázados vándorlásukra, aminek végállomása a Kárpát-medence lett, Apafi Mihály fejedelemnek köszönhetően. Ani teljes pusztulása néhány évtizeddel később volt, 1319-ben földrengés pusztított, a városban a teljes infrastruktúra tönkre ment, és már nem építettek újjá. Onnantól kezdve romváros Ani. Ez gyakorlatilag 700 év. Azok a templomok, amik mindmáig ott állnak restaurálás nélkül, olyan alaposan vannak megépítve, hogy 700 évet lazán átéltek. Ezekre így kell tekinteni.

Hogy lehet Aniba eljutni? 1921-ben meghúzzák a határokat, Örményország független országgá válik, de Szovjetunió bekebelezi a mostani határral, úgy, hogy Ani Törökországba kerül. Annyira, hogy az Ani természetes határát adó két folyóvíz, az Akhura folyó és a folyóba ömlő Ani patak közül az Akhura ma országhatárt képez. Az első világháború örmény népiertását mindmáig a törökök negligálni kívánják. Anit nem lehet teljesen eltitkolni, ezért van némi turizmus. 2000-ben a magyar analógiát kutatva hátizsákos vándor-

Horváth Zoltán György

ként úgy jutottam oda, hogy a törökországi Karsba vonattal mentem, a formális procedúrák után egy spanyol házaspár vitt el autójával az ötven kilométerre lévő Aniba, majd miután a papírokat, a jegyet ellenőrizték, megtiltották Örményország felé történő fényképezést.”

Ezután **Pettendi Szabó Péter** fotóművész kommentálta, magyarázta képeit. „Biztos jártak már úgy, hogy érezték, valamiféle értéket találtak. Így jártam Karsban, így jártam Aniban. Azt éreztem, elementáris erővel ragadott meg az a hely, ami a kezemben lévő fényképezőgéppel megörökíthető volt, azt megtettem, ezeket a képeket fogom vetíteni.”

Előadását idézettel vezette be: „Minden élet, akár egy hópehely, távolról egyformának tűnik, de rejtélyes erők egyszerűvé és megismételhetetlenné formálják”. Fotográfusi pályáján ilyen típusú hozzáállás vezérelte, bárhol is jár, az érdeklő, hogy az élő emberek vajon miért olyanok, amilyenek, miért történnek velük azok a speciális dolgok, és „miért élhetjük át azt a közösséget, hiszen ugyanúgy szeretnek, ugyanúgy örülnek, ugyanolyan családi kötelekeik vannak. Ez a specialitás mindig nagyon érdekes, függetlenül attól, hogy Magyarországon belül egy idegen közösségbe kerüljek, vagy külföldön ilyen területekre jussak.”

„Először az örmény kultúrával egy filmes táborban találkoztam Csíkszépvízen. Pályázatom kidolgozása közben bukkantam rá a számomra addig ismeretlen jelentős örmény kisebbségre. Kornis Péter fotóművész asszisztense voltam, jó barátjával, Novák Tatával Szamosújvárt jártunk, ott

Pettendi Szabó Péter

tudtam meg örmény kötődését.¹ Ott említettem, hogy vannak örmény képeim, amit Aniban készítettem, kérte, feltétlenül mutassam meg neki. Ani olyan terület, amely nem bejárható, nekem is kalandos úton sikerült oda eljutni. Egy nemzetközi fesztiválon Karsban fotózhattam, előtte könyvek-ből megpróbáltam átérezni, amit ott megtalálhatok.”

A hely varázsáról, Ani vidékén készült képekről élménybeszámoló-szerűen mesélt. Az ott tapasztaltokról, az ott átéltekről. A fényképezőgépet használta arra, hogy megismerje azt a kultúrát, amivel találkozott ott egy rövid időre, és mindenképpen megmutassa azoknak a fényképeket, akiknek több minden jut az eszébe róla. „Ez a fotográfusi hivatásnak nagyon szép, szerethető része. Azokról a képekről, amiket vetíték, nagyon sok információt fogok megosztani, és bizonyos vagyok benne, hogy azt a fajta lelkületet, ami időről-időre összehoz ennyi embert tartalmaz és jó programokra, ezt is meg fogom tapasztalni.”

Aniból, az ezeregy templom városából hozta a legtöbb képet. „Magyarázzák meg nekem, hogy ennyi év távlatából, miért csak templomok állnak? Mi kell ahhoz emberi tudásban, mi kell ahhoz hitben, hogy hétszáz év múlva többszörös földrengés, pusztítás után a templomok, a fő katedrális szinte egészben megtalálható a mai napig. Minden viszontagság ellenére, minden műemlék védelem hiánya ellenére, mi az, ami megtart helyeket? Aki ezt racionálisan meg tudja magyarázni, az egészen biztosan a kvantum fizikának a tudója.”

¹ Mindkettő erdélyi örmény gyökerű művész

Az egyik legszebb képét így magyarázta: „Ha az ember hittel érkezik is, meg akar valamit örökíteni, akkor a természeti környezet energiájával segíti azt, hogy ilyen képek keletkezzenek. Sütött a nap, de mögötte sűrű fekete felhők voltak, valahol távol esett az eső, és ettől szinte életre kelt a természet. Ez az a templom, ami nem létezik, hogy áll. A majdnem bazilika méretű templom kupolája pont félbe tört egy földrengés által. (Ez a Megváltó templom a XI. században épült, tizenkét karéjos volt, és az 1950-es években villámcsapás miatt omlott le a fele, mert a XX. század közepén nem volt villámhárító. Ez a gondatlanság felkiáltójelként ott áll – jegyezte meg H.Z.Gy.) Kettétörve a mai napig így áll. Ha beállnak a kupolába és kifelé fényképeznek, a freskókat látva az ember szíve szakad meg. Rájön arra, amikor szembesül ilyen élménnyel, hogy ilyen sorsra juthatnak hétszáz év leforgása alatt azok a templomok, amibe én is be tudok menni. Akkor az emberi élet és közösségeink változékonyságát legalább kérdésként felteszi. Amikor kijöttünk az előző templomból, valahol, távol szakadt az eső, csepergett ott is, ahol voltunk. Mindenki az esernyője alá bújott, menekült fedett helyre. Ott álltam, és szinte kőbálvánnyá váltam, rángattam az emberek kabátját. Nézzétek! Mert ilyen nincs, hogy egy félbehasadt templomnak pont a kupoláján végződjön a szivárvány. Annyi mindent mondhat egy ilyen kép, amibe az ember képes, hogy beleérezzen, szimbólumként fogja fel. Amit soha, senki nem készített el, és nem készíthet el, a topográfia csodája, pillanatszerűség, a kiterjeszhető időben.”

Pettendi Szabó Péter a művészettörténeti, bibliai ismeretek, a templomok és tájképek mellett közel hozta az embereket is. Járt pi-

Világosító Szent Gergely hatkaréjos temploma Aniban

acon, esküvőn, fényképezett iskolás gyermekeket, városrészeket, amit a modernizálás nem ért el, évszázados hagyományokat őriznek. Csodálatos képeket készített.

Horváth Zoltán György Gondos Bélával közösen írta az *Ani, az ősi örmény főváros és magyar vonatkozásai* című könyvet. Áprilisi előadónk vetített fényképeikhez fűzött magyarázataiban különösen hangsúlyt kapott az ősi örmény kultúra, a káprázatos romváros és az örmény kereszténység 1000 környékén épített szépséges templomainak bemutatása, illetve Ani építészetének és részben díszítő művészetének analógiája, amely megdöbbentő hasonlóságot mutat a korai magyar romanika egyes jellegzetes emlékeivel. Az építészettel foglalkozó előadó szemével készített fotókról, és a hozzájuk fűzött magyarázatokból ezután részletesebben megismertük az Aniban és a Kárpát-medencében található kora-középkori templomok különleges és nagyon szép hasonlóságait.

„Perdöntő analógiák a korai magyar építészet és az örmény építészet között az Ani-beli Világosító Szent Gergely templom alaprajza, és három magyarországi templom alaprajza. Kiszombor Makó mellett, a karcsai református templom a Felső-Tisza vidéken és Gerény, mint Ungvárhoz csatolt település Kárpátalján. Kívülről kör alakú, belülről úgynevezett hatkaréjos templom, ahol hat virágszirom-szerűen elhelyezkedő fülke található. A negyedik hatkaréjos templomot, a kolozsmonostori templomot feltárták, de sajnos visszatemetették. Körtemplom a Kárpát-medencében több mint száz található, jóval több olyan, amiről az elmúlt évek feltárásai során derült ki, hogy részben körtemplomot rejt. De mindössze két művészettörténész írta meg korábban az örmény analógiá-

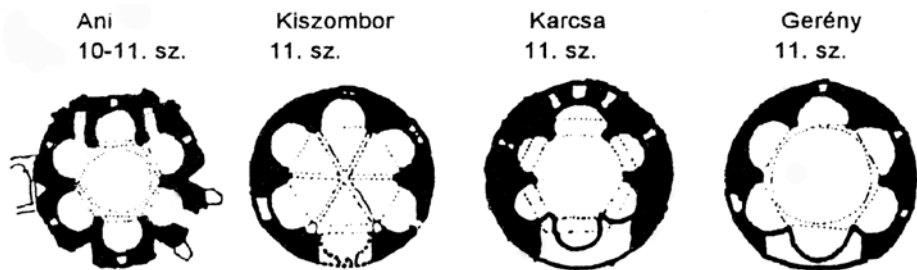
Kiszombor

kat! Hatkaréjos templom Európában máshol nincs. Míg Európában a körtemplomok elsősorban a jeruzsálemi Szent Sír templom analógiái, a magyarországiak nem. A Kárpát-medencébe megérkezett magyarok már találkoztak korábban a kereszténységgel, ennek köszönhető, hogy ugyanabból a korból, amikor Magyarországon templomok épültek, Örményország területén ugyanazon típusúak megtalálhatóak, és sehol máshol nem. Döntő magyar analógia az is, hogy az Aniban alkalmazott délnyugatra tett bejárat az európai analógiákban nincs. Művészettörténeti különlegesség, hogy a gerényi templom diadalívén található Angyali üdvözlés freskónak csak a Kárpát-medencében vannak analógiái, Európában ugyancsak egyedül álló.”

A továbbiakban Horváth Zoltán Györgytől megismertük az ősi keresztény művészet jellegzetességeit, amelyek a magyarországi művészetben is feltűnően gyakoriak. Például az irracionálisnak látszó helyen megjelenő díszítést, amely mindenféle szimmetriát felrüg. Megcsodáltunk egy alkonyati fényben készült képeslapot: a kézdiszentléleki négyzet alaprajzra épült négykaréjos templomot,

Gerény

ami ugyanolyan típusú, mint az Ani közelében, a tartományi székhelyen, Karsban található egykori örmény templom. Megtudtuk, hogy további örmény analógia az Északi-középhegységben található tarnaszentmáriai templom és díszítése. A feldebrői négyzet-alaprajzú négykaréjos altemplom történeti bemutatásával pedig felvillantotta, milyen különleges analógiák vannak még a magyar építészetben.

Végül mindkét előadást nagy tapsal köszönte meg az áprilisi klubdélután közönsége.

„Köszönjük ezt az élményt, egyszerűen csodálatosak a képek. Remek volt az előadók egymásba fonódó előadása, tele élettellel, érzelmmel. Egészen másképpen világosodtak meg előttem a képek, amiket szeretnék még életemben természetben is látni, megismerni. Szeretnék Aniba eljutni! A király köré

dr. Issekutz Sarolta, Zárugné Tancsin Katalin, Horváth Zoltán György és Pettendi Szabó Péter

települt nemesek, akik a szó nemes értelmében is nemesek voltak, a mi őseink, a több száz éves menekülés alatt mindenhol bizonyítani akarták nemességüket, templomokat építettek. Erdélyben újból kérték a nemességet, így lettek magyar nemesek az Aniból elszármazottak leszármazottai” – összegezte benyomásait dr. Issekutz Sarolta. A klub háziasszonyától megtudtuk azt is, hogy mielőtt a klubba indult volna, e-mailt kapott Örményországból: három napos túra ajánlatot Aniba és Karsba, gyönyörű képekkel, mintha csak tudták volna, hogy mire készülünk. Megemlítette, hogy az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület és a Fővárosi Örmény Önkormányzat is támogatta Horváth Zoltán György – Gondos Béla *Ani, az ősi örmény főváros és magyar vonatkozásai* (Romanika Kiadó, 2003) c. könyvének kiadását, amely alapján a barangoló túrák során számos hivatkozott helyet meglátogattak már.

Zárugné Tancsin Katalin a Zuglói Örmény Önkormányzat támogatásával kiadott könyveket adott emlékül mindkét előadónak, majd, hogy mindenki édesen gondoljon erre a szép estre, a közelgő húsvéti ünnepekhez kapcsolódva egy kis csoki tojást kaptak a klubban megjelentek.

A klubest zárásaként meghallgattuk a soron következő programokat, az azt követő állófogadáson pedig áldott húsvéti ünnepeket kívántunk búcsúzóul egymásnak.

Franciahon kastélyától a mohorai szenespincéig – képek a Sáska család hányattatásaiból

Sáska Edit a magyar mellett örmény, szász és francia gyökerekkel rendelkező erdélyi nemes családban született Budapesten, 1921. március 3-án. A gyökereit megszállottan kutató hölgy 2004-ben levéltárunknak ajánlotta családi fényképeit, amely fotogalériánk alapjául szolgál, s amelyből egy nem mindennapi család fordulatos története bontakozik ki. Apai dédnagyapja az a gyulai Sáska Sándor (1828–1907) volt, aki huszárhadnagyként a Temesközt felszabadító Bem tábornok vezényelte erdélyi csapatok kötelékében is harcolt. A Sáska család Ipoly vidéki kötődése nagyapja, gyulai Sáska Dezső révén alakulhatott ki, ő körzeti orvosként szolgált a közeli Ipolynyéken. Életének első éveit Nagymaros községben töltötte, ahol édesapja – a későbbi Bars vármegyei alispán – ifj. gyulai Sáska Dezső látta el állami hivatalát. Testvéröccse, Sándor fiatalkori halála miatt korán egyedüli gyerek maradt a családban. Középfokú stúdiumait 1932-ben kezdte meg a balassagyarmati Állami Polgári Leányiskolában, majd később Budapesten, az Állami Erzsébet Nőiskola leánylíceumában és az Amizoni Károly által alapított Országos Magyar Nőnevelő Intézetben végezte.

1943-ban közszolgálati állásra pályázott, ám a békés polgári élet és családalapítás helyett sok évtizednyi, megpróbáltatásokkal teli időszak következett az életében. 1944-ben édesapja – a helyi zsidó közösség egyik tagjának megmentése miatt – elveszti állását, büntetésből Kárpátaljára helyezik át családjával együtt. A világháborút követően visszatérnek Nógrádba, előbb Szirákra, majd

1948-ban Balassagyarmatra költöznek. Az 1950-es évek elején, a Rákosi-rendszer gyakori karhatalmi zaklatásai mellett a kitelepítéseknek is áldozatul esik a Sáska család. 1951-ben, édesanyja váratlan elvesztésének másnapján Mohorára deportálják, és az ottani Zichy–Vay-kastély szenespincéjében – emberhez méltatlan, megalázó körülmények között – szállásolják el. Ezekben az években mezőgazdasági munkákból kellett fenntartania magát. 1971-től már súlyos beteg nagynénje ápolását látta el Budapesten. 1975-től ismét Balassagyarmaton, a Sáska család egykori házának emeleti lakrészében él. Életkörülményei azonban csak a rendszerváltozást követően javulnak. Sáska Edit 88 esztendőskorában, 2009-ben hunyt el Balassagyarmaton.

(Forrás: Harth Tamás: *Sáska Edit emlékére (1921–2009) Balassagyarmati Honismereti Híradó, 2009, 200–201. oldal.*)

Beharangozó új, tervezett sorozatomhoz

Az örmény gyökerű képzőművészekről kiadott két kötet után gőzerővel folyik a gyűjtőmunka, hogy íróinkat is egy csokorba szedhessük. (Megjósolom, hogy nagyon színes, és sokszálú csokor lesz.) Ahogy a különböző forrásmunkákat forgatom, lapozom, örömmel tapasztalom, hogy számos örmény gyökerű tudós tanár, jogász, bármely tudományágban eredményes kutató, felfedező, orvos, szakíró gazdagította magyar kultúránkat. Az áprilisi Füzetek reveláció volt számomra, mert több mint tíz éve próbálok kideríteni Dr. Sáska László örmény gyökereit, és nekem nem sikerült. Ezúttal is kísérletet tettem, először Józsa Miklós tanár úrnál a Sáska család enyedi ágának történetét illetően, aki megírta, hogy „Sáska László édesapja híres asztalosmester volt, a Várszeg utcában van a háza, talán most is olyan, mint annak idején. Nála inaskodott egy ideig Nagy István (mi még emlékszünk rá). Erről az időszakról ír Az enyedi prikulics című novellájában és a Sánca című önéletrajzi könyvében. Innen szökött meg a gyermek Nagy István és gyalog ment haza Kolozsvárra. Az öreg nem volt anygali természetű.” Ezt követően Bakó Botondhoz irányított, aki a téma alapos ismerője: „...sajnos az asztalosmester „örménységét” én sem tudtam. Beszéltem a 90 éves Sáska Ida nénivel, (Laci sógornője) aki nem emlékezett arra, hogy a Laci ilyen származásról beszélt volna. Ő a „szemeik állása szerint” (Laci és apja: Tordai Sáska László), ahogy mondta, nem tartja lehetetlennek az örmény származást.”

Hálás vagyok a „sorsnak”, hogy évtizedes dilemmám megoldódott, és Dr. Sáska Lászlóval kezdhetem el az örmény gyökerű magyar orvosok bemutatását, annál is inkább, mert régi, nagy adósságot kell törleszteniünk ezzel.

Bálintné Kovács Júlia

Isaszeg, ahol orvos volt, így emlékezik

Dr. Sáska Lászlóra

Dr. Sáska László (Nagyenyed, 1890–Arusha, 1978). Kalandos életű tudós, orvos volt, aki nem csak Isaszegnek, de az egész magyar, sőt a nemzetközi tudományos életnek is a kiemelkedő alakja. Sokgyermekes szegény asztalosmester családjában született. Már a Bethlen Kollégiumban megmutatkozott tudományos érdeklődése. Tanárai közül Szilády Zoltán az, aki egész életre szóló buzdítással serkentette a továbbtanulásra, a tudományok művelésére. Saját keresetéből végezte orvosi tanulmányait a kolozsvári egyetemen,

melynek bevégzését a négyéves frontszolgálatra odázta el. S bár a háború után kitűnő eredménnyel doktorált, politikai és hazafiúi meggyőződése miatt el kellett hagynia szeretett Erdélyét. Isaszegnek 1922–1933 között ő volt a községi és egyben MÁV-orvosa, ezen túlmenően a település életében is vezető szerepet játszott. A képviselő-testületnek több cikluson át tagja, a különböző egyesületeknek szervezője és vezetője volt.

Egy szerveződő Afrika-expedíciónak tagjaként először 1931-ben merült fel an-

nak lehetősége, hogy az akkor még kevésbé ismert földrészen megvalósíthassa tudományos elképzeléseit. Aztán 1932 nyarán már hivatalos levélben jelentkezett a berlini etiópiai konzulátuson: „Jelenleg alkalmazásban állok, mint községi orvos és pályaorvos, mely két állás megélhetésemet biztosítja, de tudásszomjamat nem elégíti ki. Trópusi bakteriológiával szeretnék foglalkozni.” Egy év múlva fiatal, második feleségével Szomáliába utazott, hamarosan I. Haile Szelasszié császár családi orvosa lett. Sokat utazott, vadászott és rengeteget gyógyított: ő volt Abesszínia Albert Schweitzere.

Az olasz megszállás nyomorúsága elől 1937-ben sikerült Tanganyikába áttelepülnie, ahol a Meru vulkán tövében elterülő Arusha városában talált végső menedéket. Itt teljessé lett ki orvosi és kutatói tevékenysége.

Dr. Sáska László
(1890–1978)

A maláriától a rákig című munkája egyszeriben az egész tudományos világ előtt ismerttette nevét. Kapcsolatba került korának híres tudosaival, Hemingwaynek jó barátja lett.

A második világháború után az Afrikába látogató magyar vadászokat, tudósokat kutató- és gyűjtőmunkájukban ismerettségével és hallatlanul nagy tekintélyével segítette. Bár Magyarországon is elismerték a kiváló

orvos tudományos tevékenységét, **politikai nézetei miatt értékelő tanulmányok csak a rendszerváltás után jelentek meg róla.** (Kiemelés tőlem, BKJ) Gazdag és színes életpályáját második hazájában, Afrikában fejezte be.

Ezekkel az örmény szemekkel egyelőre búcsúzom, de reményeim szerint **folytatjuk az ismerkedést, az emlékezést.**

(Forrás: Sulinet Függelék)

Cseke Gábor

Az arushai doktor – dr. Sáska László

Elővettem (ki tudja, hányadszor? már rongyossá olvastam-forgattam) egyik kedvenc könyvemet, amelynek napvilágra kerüléséhez némileg személyesen is hozzájárultam. A szerző, dr. Sáska László 1890-ben született Nagyenyeden, szegény családban. Iskoláit a nagyhírű enyedi kollégiumban végzi, mindene a kaland, a természetjárás, a rovar- és növénygyűjtés.

„Mikor érettségiztem és egyetemre kellett volna mennem, csak egy nadrágom és egy ingem volt... Dolgoznom kellett: a legegyszerűbbnek a jegyzőség tűnt. Nagyponorra kerültem, ez egy kis román

falu volt Nagyenyedtől huszonvalahány kilométerre. Ott voltam egy darabig, de csakhamar beláttam, hogy a jegyzőség nem nekem való; engem küldenek behajtani az adót, és én vegyem el a kecskéjét a szerencsétlen embernek, akinek nincs más java, és akivel nekem semmi bajom; hát én az ilyesmit nem csinálom egy életen át. Közben megspóroltam egy kis pénzt, s beiratkoztam a kolozsvári orvosi egyetemre. De ezt csak úgy tudtam elérni, hogy közben öt tanítványt vállaltam különböző osztályokból. Később átmentem Budapestre, ahol a pénzt szintén külön munkával kel-

lett megszerezniem. Így lassan elvégeztem az egyetemet” – emlékezett vissza 1970-ben egy vallomásos pillanatában, amikor egy hónapra hazalátogatott Erdélybe.

Az első világháborúban, Stájerországban, Cilliben teljesített kórházi orvosi szolgálatot, majd a háború után Budapesten, később Isaszegen nyitott rendelőt, de ő volt a helység MÁV-orvosa is. Első házassága 12 év után felbomlott, s 1932-ben különös kalandra vállalkozott: miután másodszor is megnősült, anyagilag sikeres orvosi praxisát felhagyva, mindenüket pénzzé téve, az ugyancsak kalandra vágyó ifjú feleséggel felkerekednek és letelepednek Abesszíniában. Ekkor jegyezte el magát örökre Afrikával. Tanárai közül Szilády Zoltánnal tartja a kapcsolatot, neki írja meg távolról címzett egyik levelében:

„Bizonyára csodálkozol, hogy Afrikából kapod a leveleimet. Abesszília fővárosában tartózkodom – megjárva Erithreát, Olasz Szomáliföldet – feleségestől. De nem azzal az asszonnyal, akit Te ismersz, hanem a második feleségemmel, aki a puskát úgy forgatja, akárcsak én, úgy lovagol, vadászik, úgy nélkülöz, aki nem reflektál semmi nőies simogatásra, és akinek az ajkát még panaszcso nem hagyta el... Magyarországi munkálkodásom minden értékét elkótyavetyélve, nekivágtunk ketten a nagy Afrikának. És most itt vagyunk. Olasz Szomáliföld rettenetes melegével majd tőpörtyűvé aszalt, hiszen az egyenlítő felett 3 foknyira tartózkodtunk legtovább. De nekem, mint erdélyi magyarnak hegy kellett. Átjöttünk Abesszíniába. Itt aztán már van hegy, több mint kellene. Őstermészet, ősemberek és minden, amit az ember Afrikától vár. Régi vágyam teljesült, elértem Afrika ősvadonait, csodálhatom állatvilágát, vadászha-

tom úgy, amint akarom, és főként megvan a nyugalmam, nem bánt senki. Ismét rabja lettem a gyűjtésnek és az állatok megfigyelésének...”

Ahogy azt hagyatékának egyik gondozója, a nagyenyedi Bethlen Könyvtárban dolgozó Györfy Dénes megállapítja: a fekete földrés magyar természettudományi kutatói közül senki sem töltött annyi időt Afrikában, mint ő: közel fél évszázadot! Számos gyűjtőutat tett Abesszíniában, Szomáliában, Kenyában, Ugandában, Kongóban és Tanganyikában. gyűjteményeivel megajándékozta a világ nagy műzeumait, hagyatékát – csaknem egy mázsa súlyban – 1988-ban a Magyar Földrajzi Múzeumnak küldte haza.

Magam a hatvanas évek második felében – ha jól emlékszem, 1967-ben – ismerkedtem meg Sáska doktor izgalmas kéziratával, a terjedelmes, később Életem, Afrika címen megjelent út- és önéletírásával. Akkor az Ifjúmunkás kolozsvári tudósítója voltam, s többek között az is külön megbízatásom volt, hogy a kolozsvári tudományos közíróktól időnként fiataloknak szánt érdekességeket, tudományos újdonságokat hajtsak fel. Szoros kapcsolatban álltam az Erdély-szerzte ismert és tisztelt természetjáróval és -népszerűsítővel, dr. Xántus János tanárral, akit időnként felkerestem az állomáson túli, külvárosi házában. Egyszer azt újságolja lelkesen, hogy kapott egy kéziratot Tanzániából, pontosabban Arushából, a szerzője oda származott erdélyi orvos, s valahogy ki kellene adni, ehhez pedig fel kellene hívjuk rá a figyelmet. Megegyeztünk, hogy a lapunk részére minél hamarabb összeállít mintegy tucatnyi közlésre elegendő, jellegzetes részletet az érdekesebb, lehetőleg összefüggő fejezetekből, s az Ifjúmunkásban nemsokára olvasni is lehetett a nem

mindennapi élet tapasztalatairól szóló hatalmas, élvezetes híradást.

A bukaresti Ifjúsági Könyvkiadó pedig ráharapott a témára, kapcsolatba lépett dr. Xantusszal, aki aztán megszerkesztette a könyvet, amely 1969-ben látott napvilágot. Visszhangos könyvsiker lett.

Az arushai orvos, akit a bennszülöttek már-már Kelet-Afrika szerzte ismertek, becsültek s messze földről is eljöttek hozzá, mert a rákkutatásban is jeleskedett, szorgalmasan írt, lejegyzett minden gondolatot, benyomást, élményt. Az olasz megszállás nyomorúsága elől 1937-ben sikerült Tanganyikába áttelepülnie, ahol a Meru vulkán tövében elterülő Arusha városában talált végső menedéket. Itt teljesedett ki orvosi és kutatói tevékenysége. A két világháború között tudósításait, afrikai leveleit rendre közölték a korabeli lapok: a Magyar Vadászújság, a Természettudományi Közlöny, az Enyedi Hírlap. Kiadatlan munkáiból 2001-ben Györfy Dénes egy kötetet valót állított össze, Nagyenyedtől az Egyenlítőig (Tinivár, Kolozsvár) címmel. (Sajnos, hogy a mai könyvterjesztés már csak árnyéka a rendszerváltás előttinek, amikor az olcsó könyvek viszonylag nagy példányszámban még a községekbe is eljutottak. Ma jó, ha ott fellelhetők, ahol kiadták őket... Én is csak úgy jutottam hozzá, hogy a szerkesztő dedikálta nekem.)

Sáska doktor is amolyan mikesi figurája a magyar szellemiségnek: úgy szerette Afrikát, hogy nem felejtette el Nagyenyedet. Amikor utoljára itthon járt, 82 éves korában, interjút adott a bukaresti Hétnek, személyesen Ágoston Hugónak. Ebben így vall afrikai orvosi pályafutásáról:

– Előre kell bocsátanom, hogy általános praxisú orvos vagyok, nem pedig valamilyen külön alszakma specialistája. Ott nem sebészre vagy bakteriológusra volt szük-

ség, ott orvosra volt szükség. Afrikában egy specialista nem tudna megélni. Ott mindenhez kell érteni. Hát az én voltam.

– Ebből a szempontból Ön Albert Schweitzerrel rokonítható. Találkozott vele Afrikában?

– Kétszer találkoztam vele. Láttam a kórházát is, Lambarénében. Jó dolog volt, de megalapítója élete vége felé már nem nagyon törődött vele. Más irányú érdeklődése miatt vagy...

– Meg is öregedett. Hiszen amikor megkapta a Béke Nobel-díjat, már túl volt a hetvenötön.

– De hát kérem, ez nem lehetett indok arra, hogy a kórházat elhanyagolja! Ő írt, orgonán játszott. Meglehet, a kultúra miszionáriusa akart ott lenni. Nem tudom. Én gyógyítok. Gyógyítok és kutatok...

– És ez egyáltalán nem hatott dicsekvésnek, hiszen Györfy értékelése szerint, orvosi szakmája keretében évtizedeket szentelt a malária és a rák gyógyításának. Rákellenes kutatótevékenységéért az Angol Királyi Rákkutató Intézet levelező tagjává választotta, a maláriától a rákig c. könyvét saját költségén adta ki, fél évszázados munkássága elismeréseként a Semmelweis Orvostudományi Egyetem jubileumi, Arany diplomával tüntette ki 1970-ben, 1972-ben a Román Orvostudományi Akadémia látta vendégül Romániában és Erdélyben. Özvegye, barátai, ismerősei segítségével 60 perces dokumentumfilm is készült dr. Sáska életéről 1997-ben (Életem Afrika – Dr. Sáska László nyomdokain), amelyben az ismertető szövege szerint „megelevenednek a híres Afrika-kutató és orvos életének színhelyei”. A film forgatókönyvét Xántus János tanár fia írta...

(Tallózta Bálintné Kovács Júlia – ursu blog)

A Füzetek 2013. júniusi, július-augusztusi és szeptemberi számában három folytatásban közzétettük *Pál-Antal Sándor: Örmények Marosvásárhelyen* című írását, amely az örmények Marosvásárhelyen való megjelenésére és 1848 előtti otlétükre vonatkozó adatokat tartalmazta. A marosvásárhelyi Nemzeti Levéltárban őrzött városi levéltárban és a római katolikus egyházi anyakönyvekben végzett feltáró kutatás adataira hivatkozó szerző segítségével nyomon követhettük az életerős, rendkívül szívós örmény közösségnek a város életébe való beilleszkedését, a magyar társadalom részévé válását. A cikksorozat mellékletét folytatásokban adjuk közre.

Pál-Antal Sándor

Örmény családok Marosvásárhelyen 1848 előtt*

(Melléklet – 1. rész)

- ÁBRAHÁM ANDRÁS, említve 1799-ben.
- ÁBRAHÁM ANTAL, meghalt 1799. nov. 10-én, 32 éves korában, neje Isák Katalin. Gyerekeik: István (1792. ápr. 28. - ...), Anna Mária (1794. aug. 15. - ...), Ábrahám Péter (1799. május 14. - ...).
- ÁBRAHÁM JAKAB 1774.
- ÁBRAHÁM PÁL 1767., 1778.; Pálné 1799.
- AVÉDITH ROZÁLIA. Gyereke: Mária (1836. márc. 17. - ...) törvénytelen.
- BOGDÁN ANTAL, meghalt 1848. dec. 1-én, 43 éves korában.
1. neje: Lájbel Mária. Gyerekeik: Mária (1841. aug. 30. - ...), Anna (1843. júl. 24. - ...).
2. neje: Gáspár Mária, meghalt 1857. máj. 15-én, 45 éves korában. Gyerekük Rozália (1845. máj. 22. - ...).
- BOGDÁN LUKÁCS, neje: Fejér Krisztina. Gyerekeik: Ferenc, meghalt 7 évesen, 1822. ápr. 12-én, Mihály (1824. okt. 24. - ...), Adeodát, meghalt 1831. ápr. 7-én, 4 évesen.
- BOGDÁN MÁRTON, neje Lengyel Mária Anna. Gyerekeik: Anna Veronika (1790. febr. 7. - ...), Lukács József (1792. ápr. 28. - ...). Az anyakönyvben Bogdán neve fölé írva „Adeodatus Novák alias”, Rebeka (1800. ápr. 20. - ...) Az apa nevéként Adeodat Bogdán, az anyánál Anna Lengyel szerepel.
- BOGDÁNFFI Margit említve 1799-ben.
- BRÁNDÉKER SIMON, neje Maux Carolina. Gyerekük Simon József (1819. okt. 27. - ...).
- CSÍKI FERENC (1819. május 27. - 1849. júl. 27.), patikus, id. Csíki Márton és Verzár Johanna fia; neje Verzár Jozefa. Gyerekük: Jozefa (1846. jún. 6. - ...).

* A családneveknél az anyakönyvekben szereplő, illetve a leggyakrabban használt névváltozatot használtuk. A magánhangzók írásánál a mai helyesírást követtük. Dőlt betűvel azoknak a fiúknak a keresztnévét írtuk, akik Marosvásárhelyen bizonyítottan családot alapítottak. A nevek után írt kérdőjellel a kétes adatokat (név, dátum) jeleztük. Pl. egy Margit (1795–1849.) nevű lányról csak feltételezzük, hogy Dobál Antal gyereke. Több esetben a születési évet az elhalálozásnál feltüntetett életkor alapján közzétettük. Egy pár esetben feltüntettük a más munkákból már ismert 1848 utáni anyakönyvi adatokat is.

- CSÍKI GERGELY, Márton és Kövér Johanna fia, meghalt 1860. márc. 15-én, 70 éves korában.
1. neje Simai Anna, meghalt 1825. dec. 16-án, 26 éves korában. Gyerekeik: János Domokos (1819. május 15. - 1853. febr. 4.), Gergely (1820. nov. 4. - ...), Johanna Veronika (1822. május 1. - ...), Erzsébet (1825. aug. 29. - ...).
2. neje Mártonfi Teréz, meghalt 1868. márc. 4-én, 67 éves korában. Gyerekeik: Veronika Mária (1829. ápr. 12. - ...), Mária Amália (1830. aug. 29. - ...), Gergely János (1832. júl. 20. - 1914. márc. 29.), János (1833. szept. 2. - 1880. ápr. 16.), Mária Ludovika (1839. júl. 29. - ...).
- CSÍKI ISTVÁN, említve 1755-ben.
- CSÍKI ISTVÁN, Márton és Verzár Johanna fia (1799. febr. 22. - ...), neje Duha Anna, meghalt 1861. szept. 9-én, 50 éves korában. Gyerekeik: Johanna Mária (1830. aug. 9. - 1835. ápr. 8.), Anna (1831. nov. 27. - 1845. júl. 19.), Anna Mária (1847. május 5. - ...).
- CSÍKI JÁNOS dr., Márton és Verzár Johanna fia, meghalt 1867. máj. 12-én, 66 éves korában; neje Seprősi Czárán Rebeka. Gyerekeik: Johanna (1836. márc. 1. - 1905. jan. 13.), Gyula János (1838. aug. 6. - 1893. dec. 30.), Viktor (1841. márc. 27. - 1924. jan. 1.), Rozália Anna (1842. nov. 12. - ...).
- CSÍKI JÓZSEF, id. Márton és Verzár Johanna fia, (1806. márc. 8. - 1878. jan. 28.); neje Verzár Mária (1816. okt. 31. - 1890. jún. 13.) Marosvásárhelyen 1849 előtt született gyerekeik: János Márton Emánuel (1834. jún. 24. - 1841. nov. 5.), Antónia (1836. ápr. 7. - ...).
- CSÍKI MÁRTON, meghalt 1783. jún. 14-én, 58 éves korában; neje Eránosz Rozália, meghalt 1818. ápr. 21, meghalt 87 éves korában.
- CSÍKI MÁRTON, meghalt 1828. nov. 14-én, 77 éves korában. Tódor és Samoj Mária második fia.
1. neje Kövér Veronika, meghalt 1797. júl. 13, 39 éves korában. Gyerekeik: Mária, Róza, Márton Emánuel (1787. júl. 9. - 1868. ápr. 5.), Gergely (1790. okt. 18. - 1860. márc. 15, 70 éves korában), Veronika Cecilia (1794. szept. 9. - 1884. márc. 17.)
2. neje Verzár Johanna (1778. ápr. 20. - ...). Gyerekeik: István (1799. febr. 22. - ...), János, meghalt 1867. máj. 12-én, 66 éves korában, Terézia (1803. - 1815. jan. 15.), Anna Mária (1805. aug. 7. - 1866. nov. 13.), József (1806. márc. 8. - 1878. jan. 28.), Klára (1808. jan. 29. - 1809. márc. 3.), Tódor (1810. febr. 21. - 1810. márc. 24.), Mária Johanna (1815. máj. 29. - 1816. jan. 14.), Erzsébet Mária (1816. nov. 19. - ...), Ferenc (1819. május 27. - 1849. júl. 27.).
- CSÍKI MÁRTON, Márton és Kövér Veronika fia, (1787. júl. 9. - 1868. ápr. 5.), neje Verzár Rebeka (1792. jan. 8. - 1868. ápr. 5.). Gyerekük: Márton (1812. szept. 1. - 1886. márc. 12.).
- CSÍKI MÁRTON, Csíki Márton és Verzár Rebeka fia, (1812. szept. 1. - 1886. márc. 12.), ügyvéd, neje Kováts Franciska (1820. - ...) Esküvő: 1838. nov. 5-én, Marosvásárhelyen. 1849 előtt született gyerekeik: Márton (1846. május 14. - 1846. május 15.), Antal Márton (1848. jún. 22. - ...).
- CSÍKI MÁRTON, meghalt 1867. aug. 4-én, 56 éves korában; neje Fark Mária. Esküvő: 1847. jún. 20., Marosvásárhely.
- DOBÁL Antal, meghalt 1824. jún. 12-én 64 éves korában.
1. neje Isák Anna Mária, meghalt 1806. aug. 26-án, 38 éves korában. Gyerekeik: Margit (?), meghalt 1849. júl. 29-én, 54

- éves korában, (férjzett Bányai), Rozália (1800. május 21. - ...), Terézia (1806. ápr. 26. - ...).
2. neje Kozák Teréz. Gyerekeik: János (1807? - 1824. aug. 10., a temetési anyakönyvben 20 évesnek említik), Gergely (1809. jan. 4. - 1809. jan. 19.), Antal Jakab (1810. ápr. 30. - 1812. márc. 23.), Mihály Ferenc (1815. szept. 29. - ...), István (1817. aug. 26. - ...).
- DOBÁL JÁNOS, neje Isák Mária. Gyerekeik: Anna Mária (1797. márc. 12. - ...), János (1802. dec. 14. - ...).
  - DRAGOMÁN KRISTÓF, neje Paskuj Rozália. Gyerekeik: Anna (1846. jan. 4. - ...), Emánuel (1848. jan. 11. - ...).
  - EMÁNUEL ANTAL, 1819-ben meghaltként említik.
  - EMÁNUEL ISTVÁN, említve 1811-ben, 1819-ben, 1830-ban. Neje özv. Emánuel Istvánné. 1811-ben Emánuel István fiaiként Istvánfi Pétert és Jánost említik.
  - EMÁNUEL JÁNOS, 1819-ben „comparista”, 1830-ban új házaspár kereskedő segéd.
  - EMÁNUEL MÁRTON (1819-ben, 1830-ban adófizető kereskedő), neje Posta Katalin (1842-ben özv. Emánuel Mártonnéként adózik). Gyerekeik: Anna (1826. dec. 15. - ...)
  - EMÁNUEL PÉTER, 1819-ben „comparista”, 1830-ban, 1842-ben kereskedő.
  - ERÁNOSZ ANTAL (1816. aug. 9. - ...), neje Istvánfi Anna. Esküvő: 1844. jún. 18.
  - ERÁNOSZ DEODÁT (1810. okt. 23. - ...), neje Illés Anna. Gyerekeik: Adolf Vilmos Miklós Jenő (1847. május 29. - ...).
  - ERÁNOSZ JÁNOS (1818. nov. 17. - ...), sebész, neje Czárán Jozefa. Gyerekeik: János Elek Lukács (1847. júl. 22. - ...).
  - ERÁNOSZ LUKÁCS, meghalt 1847. dec. 9-én, 69 éves korában), neje Isák Teréz, meghalt 1831. ápr. 21-én 50 éves korában. Gyerekeik: Anna Mónika (1807. szept. 16. - ...), Katalin Mária (1809. május 25. - 1810. júl. 11.), Deodát (1810. okt. 23. - ...), Katalin (1812. dec. 12. - 1836. júl. 19.), Rebeka (1814. aug. 27. - ...), Antal (1816. aug. 9. - ...), János (1818. nov. 17. - ...).
  - ERÁNOSZ ZSÓFIA özv. meghalt 1827. febr. 13-án, 83 éves korában.
  - FARK GERGELY, meghalt 1846. febr. 16-án, 52 évesen, neje Gorové Mária. Gyerekeik: Mária (1827. dec. 7. - ...), Gergely (1830. dec. 17. - ...).
  - FARK KRISTÓF, meghalt 1839. nov. 30-án, 33 éves korában.
  - FEJÉR GERGELY, neje NOVÁK Mária. Gyerekeik: Veronika (1814. jan. 31. - ...), Károly Lukács (1815. jan. 27. - ...), Deodát (1818. ápr. 12. - ...), Mária Anna (1820. dec. 9. - 1837. dec. 13., 16 évesen), Karolina (1823. márc. 16. - ...), Katalin (1827. máj. 19. - ...), Rozália (1836. júl. 11. - ...), Ferenc (1840. okt. 24. - ...).
  - FLÓRIÁN MÁRTON, meghalt 1848. nov. 21-én, 40 éves korában, neje Isekutz Margit. Gyerekeik: Márton (1839. jún. 17. - ...), Mária Johanna (1841. jún. 17. - ...).
  - GÁSPÁR ANTAL, (1809 - 1887. okt. 29.), neje Istvánfi Katalin (1824 - 1910. jan. 30.). Gyerekeik: Gyula Antal (1847. nov. 2. - ...).
  - GÁSPÁR ANTAL, meghalt 1849. ápr. 8-án, 27 éves korában.
  - GÁSPÁR IMRE, meghalt 1837. dec. 9-én, 67 éves korában.
  - GÁSPÁR TÓDOR, neje Isák Rebeka (1770 - 1815. febr. 13, meghalt 45 éves korában).

- HERSZÉNYI JÁNOS, neje NOVÁK Anna. Gyerekeik: Sámuel János (1805. dec. 7. - ...).
- ISEKUTZ BOGDÁN, neje Bafra Katalin. Gyerekeik: Katalin (1822. márc. 17. - ...).
- ISEKUTZ ADEODÁT (Bogdán) (1770. szept. 7. - 1840. nov. 5.), a temetési anyakönyv szerint meghalt 74 éves korában, Emánuel és Khel Mária fia; neje Isák Mária. Gyerekeik: Márton (1801. máj. 22. - 1836. aug. 1.), Katalin (1802. nov. 7. - ...), Bogdán ([1804.] - ...), Margit (1805. aug. 23. - 1876. ápr. 5.), Antal (1808. júl. 11. - ...), Adeodát (1811. máj. 5. - 1880. ápr. 12.), Rebeka (1813. okt. 18. - 1851. szept. 24.), Antal (1815. nov. 30. - ...), Imre (1818. szept. 20. - 1906), János (1821. nov. 1. - ...)
- ISEKUTZ ADEODÁT (1811. május 5. - 1880. ápr. 12.), bíró, 1876. jan. 11-én nemességet és marosvásárhelyi előnevet szerez. Neje Csíki Johanna (1821. - ...). Esküvő: 1841. jún. 10.
- ISEKUTZ MÁRTON, feltehetően Mihály és Márton Dorottya negyedik fia; neje Tzetz Mária, meghalt 1833. dec. 19-én, 82 éves korában.
- ISEKUTZ MÁRTON (1801. máj. 22. - 1836. aug. 1.), neje Csíki Anna, meghalt 1866. nov. 13-án, 61 éves korában. Gyerekeik: Adeodát Péter Pál (Bogdán) (1826. júl. 1. - 1881. dec. 2.), Mária Johanna (1827. dec. 28. - 1829. ápr. 5.), Johanna Anna Mária (1830. febr. 8. - 1838. ápr. 15., a bejegyzéskor két évesnek tűntették fel.), Mária Rebeka (1832. szept. 8. - 1833. május 15.), Márton József (1834. ápr. 27. - 1836. júl. 28.), Mária postumus, (1837. febr. 20. - 1838. ápr. 8.).
- ISTVÁNFI ANTAL (... - 1819. ápr. 29.), neje NOVÁK Mária. Gyerekeik: Anna (1810. nov. 6. - ...), István (1812. jan. 15. - 1822. jan. 15.), Sára Rebeka (1814. jún. 4. - 1818. jan. 1.), Mária Cecília (1816. nov. 22. - ...), Márton (1818. május 10. - ...), Sára (1819. júl. 16. - 1832. márc. 13.) Ekkor az apa már nem él.
- ISTVÁNFI ANTAL (1817. okt. 13. - ...), neje Patrubán Anna (1822. - ...). Gyerekeik: Márton (1843. okt. 3. - 1847. ápr. 24. Az elhalálozásnál szülőként Istvánfi István neve szerepel.), Katalin (1846. ápr. 4. - ...), Mária Anna (1848. jún. 9. - ...).
- ISTVÁNFI EMÁNUEL, neje Lukács Katalin. Gyerekeik: Emánuel? (beoltva 1805. máj. 6.-án), Katalin (1812. nov. 10. - 1817. dec. 25.), Veronika (1815. okt. 13. - ...), Antal (1817. okt. 13. - ...)
- ISTVÁNFI EMÁNUEL, neje Posta Katalin. Gyerekeik: Mária (1824. május 16. - ...)
- ISTVÁNFI ISTVÁN, neje Moyzes Margit. Gyerekeik: Borbála (1825. nov. 6. - 1825. dec. 19.), Katalin (1826. dec. 18. - ...)
- ISTVÁNFI JÁNOS, neje Iszai Margit. Gyerekeik: Anna (1830. ápr. 6. - ...), János (1835. okt. 22. - 1837. nov. 6.), Gergely (1838. ápr. 6. - 1841. aug. 25.), Mária Sára (1839. aug. 3. - ...), János (1842. febr. 7. - ...), Antal (1846. júl. 1. - 1846. júl. 19.), Márton (1848. május 12. - 1848. jún. 30.) és Antal (1848. május 12. - ...).
- ISTVÁNFI MÁRTON, neje Szentpéteri Sára, meghalt 1836. júl. 28-án 80 éves korában. Gyerekeik: Márton?, meghalt 1839. dec. 19-én, 60 éves korában. Antal?, (... - 1819. ápr. 29.), Péter? (... - 1848. nov. 29.), Anna (1807. jan. 4. - 1818. jan. 1.), Sára (1810. okt. 25. - ...).

(Folytatjuk)

Pál Emese

Szentháromság-templom (Örmény Nagytemplom), Szamosújvár (1. rész)

A műemlék adatai

Cím: Piața Libertății, 6
Kód: CJ-II-m-A-07647
Datálás: 1748-1804

Történeti adatok

A Szamosújvár egész városképét uraló monumentális Szentháromság-templom szorosan kötődik a XVII. század második felében Erdélybe települt örményekhez, ennek köszönhetően a köztudatba örmény nagytemplom, vagy örmény-katolikus székesegyház néven vonult be.

A XVII. század végén betelepült örmény lakosság a vár mellett levő Gerla falu templomát használta, majd Oxendius Verselescul (1654-1715) aladiai püspök, az erdélyi örmények vikáriusa a mai főpiac közelében püspöki kápolnát építtetett, melyet a Szentháromság-templom építéskor lebontottak. Az 1731-es vizitáció szerint a kis fatemplom főoltárán Mária mennybemenetelét ábrázoló oltárkép, északi mellékoltárán Krisztus születése, míg a délin a czestochowai Fekete Madonna másolata volt.

A Szentháromság-templom 1748-ban megkezdett építése viszonylag gyorsan haladhatott, hiszen az első misét 1759-ben tartották benne, mely arra utal, hogy az épület nagyvonalakban készen állhatott. A templom tervezője ismeretlen,

azonban a formai megoldásaiból arra következtethetünk, hogy nem az erdélyi, hanem az osztrák barokk mesterkörhöz tartozó tervező volt. Az 1759-es évet követően leállt az építkezés, 1773-ig nem található azzal kapcsolatos említés az iratanyagban. 1773-ban már az újonnan épített templom renoválására van szükség, a szamosújvári tanács a tetőzet javítására Überlacher Antal kolozsvári ács mestert szerződ-

veti. 1780-ban a torony javítása ügyében Szamosújvárra érkező Mráz mérnök szemelátára összeomlott a torony. A templom második építési szakasza 1782-ben kezdődött, azonban ez csak ideiglenes javításokból állott, melyet Bringer János kőműves és a már említett Überlacher Antal ács végeztek. 1783-ban Ribéri Xavér Ferenc építőmestert szerződtették a templom restaurálásának vezetésére. Nem tudni, hogy milyen mértékű javításokat végeztek ebben az építkezési szakaszban, hiszen az 1788-ban egy villámcsapás újabb károkat okozott, ezeket is helyre kellett állítani. Az építkezések befejezésére és a templom „hibáinak” kijavítására 1792-ben Jung József pesti építészt szerződtetik, akinek a templom végleges, ma is látható kialakításában nagy szerepe volt. Az ő tervei alap-

ján valósult meg az öttengelyes, már a klasszicizmus felé hajló főhomlokzat, melyet a régi, hajlított alaprajzú, valószínűleg egytornyú barokk homlokzat alapfalainak felhasználásával készült el.

A keleti kis huszár torony és az 1796-ban befejezett kripta is az ő nevéhez köthető. Az egész templom boltozatát, beleértve a sekrestye és az északi mellékkápolna roskadozó boltozatait is, lebontatta, az oldalfalakat megmagasította. A homlokzat ajtó és ablakkereteit, a hiányzó oszlopfőket is ő faragtatta, a belső kőpadozatát, a templom vakolását és meszelését elkészíttette. Lényegében a belső kialakítása az ő nevéhez köthető, mivel az előző építkezésekből csupán a sekrestye és az északi mellékkápolna, az orgonakarzat, a szentély két oldalán levő karzatok és a belsőt tagoló korinthoszi oszlopok maradtak meg.

Az építkezés menete a pesti mester szerződtetése után is vonatottan haladt, annál is inkább, mivel a rossz alapozás miatt 1793-ban a torony ismét összeomlott. 1794-ben és 1795-ben a munkálatok leálltak, nagyobb arányú építkezés 1796 és 1798 között folyt. Az 1792 májusában Szamosújvár városa és Jung József között megkötött szerződés szerint a mesternek 32 000 forintért kell befejeznie a templomot, azonban az építkezés a város által meghatározott összegnél 10 062 forinttal többbe került. Az eredeti szerződésben meghatározott összeg nem a valós árviszonyok szerint készült, ez rengeteg vitára adott okot a város és az építő-

mester között. Mindezeknek végső következménye az lett, hogy 1798-ban, amikor a templom építése már a végéhez közeledett, Jung József abbahagyta a munkát. A város a felvállalt kötelezettségek be nem tartása miatt beperelte őt a pesti magisztrátus előtt, Jung pedig 27 203 forint kifizetését követelte. A tíz évig húzódó pernek az építőmester 1808-as halála vetett véget. Időközben, 1800-ban a tornyot újabb villámcsapás érte, emiatt a templom felszentelésére csak 1804. június 17-én került sor. A felszentelés után egy hónappal, augusztus 4-én immár harmadszor csapott villám a toronyba, a károkat ki kellett javítani, az eltörött nagyharangot pedig újra kellett öntetni.

A templom berendezéseire vonatkozó első adatot az 1777-es vizitációban találjuk, ahol két oltár létéről tesznek említést, azonban nem nevezik meg kinek a tiszteletére szentelt oltárokról van szó. Az 1781-es vizitációban szintén két oltárról, a Szentháromság és a Rózsafüzéres Madonna oltárokról esik szó. A templomnak ekkor már két sekrestyéje volt, az északi sekrestyét kápolnaként használták, ezt a „Sacratissimi Rosarii”

kápolnájaként emlegetik, melyben a már említett Rózsafüzéres Madonna oltárkép volt elhelyezve. A hajóban álló négy mellékoltár elkészítésére 1799 után kerülhetett sor, ugyanis a források szerint ebben az évben a városi gyűlésen Korbuly Kelemen esperes az összegyűlt társulatoknak bemutatja a „négy kisebb oltár rajzát”, melyet azok egyhangúlag elfogadtak.

A Világosító Szent Gergely oltár elkészítésére a kereskedő társulat 1500 forintot ad, ugyanennyit szentel a tímártársulat a Szűz Mária oltárának felépítésére, míg Nepomuki Szent János oltárát az örmény papok, Szent József oltárát pedig „a nép” csináltatta. Az oltár-tervét Hoffmayer Simon készítette, kivitelezésüket azonban, a mester halála után, legénye Csűrös Antal vállalta magára. Az oltárképek Bécsben készültek. Szintén Hoffmayer munkája a templom szószéke is, melyet 1798 körül fejezhetett be. A szószék domborművei bizonyosan Hoffmayer munkái, a Keresztelő Szent János lábánál álló, mára eltűnt báránnyal azonban Csűrös Antal készíti, míg a szószék aranyozásával testvérét, a festő és aranyozó Csűrös Józsefet bízták meg. Szintén Csűrös Antal készíti a homlokzat Világosító Szent Gergely illetve Szent Szilveszter pápa kőszobrát és a kerítésre helyeztett 12 apostol bűszijét 1803-ban. A templom leg híresebb oltárképe, az évszázadokon át Rubensnek tulajdonított Levétel a keresztéről, a legenda szerint 1806-ban került Szamosújvárra. A legújabb kutatások bebizonyították, hogy a XVII. századi mű festője nem Rubens volt, hanem Joachim von Sandrart (1606–1688).

A templom egykori főoltárának architektúrális felépítését és készítésének idejét több, eddig tisztázatlan kérdés övezi. Szongott Kristóf egy 1802-es iratot idézve kijelenti, hogy „a főoltárt zsidói márványból készítik az egri szent-ferenczrendi atyák templomában levő oltár mintájára”. Ez azt jelenti, hogy egy baldachinos oltárral kell számolnunk, mely a XIX. század első évtizedében készülhetett el. Az, hogy a monumentális baldachinos oltár még-

sem készült el a XIX. század elején abból a levélből következtethető, melyet a szamosújvári papság a Pesten tartózkodó, szamosújvári származású, „tekintetes nemes Jakabffy Gergely táblabírónak” intéz. Ebben arra kéri a címzetet, hogy a „méltóztassék a küldött minta szerint – Isten dicsőségére, városunk és nemzetünk díszére a nagy oltárt elkészíttetni”. A „küldött minta”, vagyis a főoltár terve, melyen az egri ferences templom főoltárának mását láthatjuk, megtalálható a szamosújvári plébánia levéltárában. Ez a fajta baldachinos oltártípus a XIX. század közepén már divatjammá vált, azonban úgy tűnik, a szamosújváriak ragaszkodtak eredeti elképzelésükhöz. Jakabffy Gergely 1842. június 8-án kelt válaszleveléből kitűnik, hogy az oltárt elkészíttette, sőt már „rendeltetése helyére” is szállíttatta, már csak a fölállítása van hátra. Ennek érdekében pesti mestereket küld, és arra kéri a városi tanácsot, hogy azok bőséges ellátásáról gondoskodják, hiszen „mindnyája előkelő Pesti polgár és Mester”. A tabernákulum-építmény faragványainak gyengébb minősége arra utalhat, hogy 1842-ben a régi tabernákulumot meghagyták és csak a föléje építendő baldachint készíttették el. A templom mellékoltárain álló szobrokkal való hasonlóságuk miatt úgy tűnik, hogy a tabernákulum szobrai szintén Csűrös Antal munkái. Az orgonát Maiwald Heinrich brasói mester készítette 1846-ban.

A templom mai kifestése az 1930-as években folyt restaurálás alkalmával készült, a falképeket Herceg Ferenc festette.

(2007. 07. 22. –<http://lexikon.adatbank.ro/muemlek.php?id=391>)

Folytatjuk

Tavasz a téiben

c. kiállításra és kulturális estre invitált április 4-én 19 órára a pilisvörösvári Műhely Galériába Urmánczy Losonci Lilla festőművész. A hangulatos kiállító térben nagyon jól érvényesültek a művész szép képei, amelyek által övezve *Bándi Kund* a CÉH főszerkesztője, az Összmagyar Testület elnöke beszélgetett a művésszel, tele humorral, közvetlenséggel. A műsorban *Takács Bence Ervin* előadóművész verselőadása, míg *Bándi Írisz Réka* operaénekes hangja varázsolt el mindenkit. A kiállítást *dr. Feledy Balázs* művészeti író nyitotta meg.

Urmánczy Losonci Lilla festőművész és dr. Bándi Kund elnök

A kiállítás fővédnöke: Mádl Dalma Nagyasszony volt a Tavaszi Fesztivál keretében.

Szép és tartalmas est volt, amelyet kellemes beszélgetés, ismerkedés követett kis fogadás keretében. M

Zeneagapé az örmény katolikus templomban

(Budapest XI. ker., Orly utca 6.)

2014. június 1-én, vasárnap a 16,30 órakor kezdődő örmény katolikus szentmise után a zeneagapé műsorában Várallyay Fülöp ifjú zeneművész ígéret lép fel, akinek életrajzát az alábbiakban közöljük. Szeretettel várunk mindenkit.

Szongoth Gábor

Várallyay Fülöp 1995. augusztus 22-én született Budapesten. Anyai ágon örmény származású (Zakariás család), édesapja állatorvos, édesanyja mentálhigiénés szakember. Két öccse, egy húga és egy bátyja van. 2002-ben a Máriaremete- Hidegkúti Általános Iskolában, második korában kezdett zongorázni Gergelyné Knapp Évánál. A Járdányi Pál Zeneiskola évenként rendezett zeneiskolás versenyein, az Országos Chopin illetve Bartók versenyeken is sikeres eredményeket ért el. 2009-ben felvételizett a Bartók Béla Konzervatóriumba, ahol Eckhardt Gábornál, majd Faddi Saroltánál folytatta tanulmányait. Jelenleg a Bartók Béla Konzervatórium negyed éves hallgatója, és még egy plusz év letele után a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem zongora szakára szeretne felvételizni.

Egyházi hírlévlé

Májusban is szeretettel hívom a testvéreket a szentmisékre vasárnap 16.30-kor az örmény katolikus templomba (Budapest XI., Orly u. 6.).

május 7. 17.00 szerda esti beszélgetések

június 3. 17.00 szerda esti beszélgetések

június 8. pünkösdvasárnap

június 22. 16.30 Világosító szent Gergely ünnepe, a szentmisét (római rítusban)

Dr. Erdő Péter bíboros úr mutatja be.

Fülöp Ákos adminisztrátor

Kali Kinga

Örmény genocídium

Az 1915-17-es törökországi örmény genocídiumról, a huszadik század első népirtásáról április 24-én emlékeznek meg világszerte mindenhol, ahol örmények élnek.

A Metz Yeghern, ahogy az örmények hívják, azaz a Nagy Szerencsétlenség 1915. április 24-én este vette kezdetét Konstantinápolyban, az Oszmán Birodalom fővárosában, amikor is több mint 600 örmény értelmiségit, vezetőt hurcoltak el otthonából; nagy részüket még a következő napokban, hetekben kivégezték. Azok, akik megúszták a lefejezést, a tömeges akasztásokat, nem sokkal később vagy a török lakosság és a kurd szabadcsapatok áldozatául estek – az örményeket célzó szabadrablás, fosztogatás, mérszárlás megengedett, sőt szorgalmazott volt Anatólia-szerte a kormányra került Ifjútörök Párt nacionalista ága által –, vagy az úgyszintén államilag szervezett, szisztematikus terveknek megfelelően a szíriai sivatagba deportáltattak, akár csak az anatóliai örmény lakosság nagy része, ahol sorsukra bízták őket.

Az örmény genocídiumot számos országban még most, az embertelen események 97. évfordulójához érve¹ is hallgatás övezi: a történelmi tények vitatottak, vagy egyszerűen tagadásba ütköznek – a szemtanúk elbeszélései, a fotók és egyéb dokumentumok, a mérszárlást és deportálást túlélők számadásai ellenére is.

Törökország kormánya hivatalosan tagadja, hogy népirtás történt volna Anatóliában: az 1923-ban megalakult modern tö-

rök állam nem vállal felelősséget az Oszmán Birodalom bűneiért, és mintha az idő nem is lineáris lenne, megtagad mindenféle kontinuitást, amely nem a dicső oszmán múltat élteni és énekl meg. Sőt hevesen tiltakozik azon államok felé, amelyek elfogadták a genocídium tényét – országon belül

pedig a hallgatást törvény által szabályozza: a hírhedt 301-es török törvény kimondja, hogy börtönnel büntethető mindenki, aki megsérti a török nemzeti érzéseket, és genocídiumként emlegeti az első világháború alatt Anatóliában történeteket. Eddig a világ 22 állama fogadta el hivatalosan a tény, hogy Anatóliában népirtás történt az első világháború ürügyén (és leple alatt) – Magyarország mind a mai napig nem foglalt állást ez ügyben, bár az itteni örmény diaszpóra vezetői folyamatos meggyőző kampányokkal érvelnek a kormány felé a genocídium tényének elfogadása érdekében.

Az 1915-17-es törökországi genocídium másfél millió anatóliai örmény, görög és asszír életét követelte. Budapesten a Március 15-e ténél a Duna-parton levő, örményországi szerzetesek által hagyományosan csipkeszerűre faragott örmény keresztjénél, a khácskárnál koszorúzással emlékeznek meg évente április 24-én a népirtás örmény áldozatairól.

(EURÓPAI ÚT – A társadalmi felzárkózás és integráció jegyében – Az Országos Roma Önkormányzat lapja II. évf. 5. szám, 2012 május)

Kik vagyunk?

1700 éve keresztények

Őseink 700 éve elmenekültek Örményországból (An)

Gyergyószentmiklósi örmény szertartású római katolikus templom

330 éve hazát találtunk és gyökeret eresztettünk Erdélyben, Magyarországon. Magyarok – örmény gyökerekkel.

Egy kisebbség, amely a magyarság boldogulásában érdekelt.

MAGYARÖRMÉNY KULTÚRA, MAGYARÖRMÉNY IDENTITÁS

Hűsz esztendő a II. kerületi örmények szolgálatában

MEGHÍVÓ

A Budapest Főv. II. ker. Örmény Önkormányzat szeretettel hívja Önt, családját, barátait és ismerőseit a

MAGYARÖRMÉNY KULTÚRA, MAGYARÖRMÉNY IDENTITÁS

Hűsz esztendő a II. kerületi örmények szolgálatában

c. kiállítás megnyitására.

Időpont: 2014. május 6. kedd du. 17,30 óra

Helyszín: Budapest II. Márczibányi Téri Művelődési Központ M Galéria (Budapest II. Márczibányi tér 3.)

Az est védnöke és a kiállítást megnyitja:
Dr. Láng Zsolt polgármester
 Hűsz esztendő számadása: **dr. Issekutz Sarolta elnök**

Közreműködik:
Puskás Eszter Lusnakar Együttese

Fogadás az örmény konyha remekeiből.

A kiállítás május 18-ig tekinthető meg hétköznap 9-19 óráig, szombaton 9-17 óráig, vasárnap 9-15 óráig. Posta tel.: +36 1 212-2820.

Szeretettel köszöntjük a 75 éves Lászlóffy Csabát

Lászlóffy Csaba (1939. május 21. Torda) – József Attila-díjas, Misztótfalusi Kis Miklós és Péterfi Vilmos életmű-díjas költő, próza-, dráma-, esszéíró, műfordító.

„A Kolozsvárott élő Lászlóffy Csaba – a hajdani legendás Forrás-nemzedék mértékadó személyisége – jelenkori literatúránk egyik legkiemelkedőbb alkotója. A kortárs erdélyi és az egyetemes magyar irodalom kivételes képviselője, évtizedek óta az egyik legtermékenyebb és legsokoldalúbb mestere: a változatosság, a sokműfajúság, a jelentésszemléleti és formai gazdagság élő klasszikusa. Számítalan kötete öleli fel költői, lírikusi, próza-, dráma- és esszéírói életművét; verseskönyveinek, elbeszéléseinek, novelláinak, kisregényeinek vagy hosszabb lélegzetű epikai műveinek, színdarabjainak, értekező szövegeinek, publicisztikáinak rengetege folyamatos egymásutániségában is lenyűgöző teljesítmény.”

(Bertha Zoltán: *Lászlóffy Csaba könyvbemutatójához*. Budapest, 2013.)

Lászlóffy Csaba

„Mint szél jöttem, s eltűnök mint a hab”*

*Könny. Tünetem. Hit.
Hártya fehérlik,
visszatekinteni gond, remegés.
Manna – de métely
mérgez; a kétely
dönt le, dörömböl a szív. Elemészt.*

*Higgad a véred;
forr az igézet,
vágybuborékok az érfal alól –
korty a teádból,
gőze csak fátyol,
távolodóban a cél valahol.*

*Ráncon a festék,
mámoros esték –
balga, hiszékeny, kit hegyorom
csalt (a magány hall
holt csalogánydalt),
senkire, semmire bízva borong.*

*Átka hazug szó;
hervad utolsó
szürke reménye.
Csak ürmös ital
bűvöli néha,
s képzelet léha
képei űzik, míg lelke kihál.*

*Sorsot a csont ás;
vágat a rontás (!)
árnyligered ma kísérteti, rít
csend üli, zátony;
zúg-e a fákon
égszakadás? – – – (Hova futsz, kocsniút.)*

*Omar Khajjám: *Rubájját* (Szabó Lőrinc fordítása)

Hallucináció

*Vakablakokra süt a fény.
Elnyeli vagy megvilágítja
a félelmet? Ennyi a titka.*

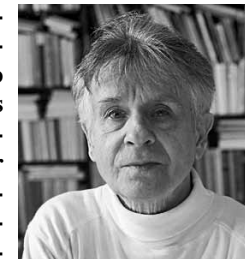
Korok

*Csatakos őszben horkanó kő
hajdúfej? sörénytelen lófő?
múlt sebzett-sólyom-villanása
láncolt csont üszke lantos lángja
Monostor bencés-szőrcsuhája
elprédált nép föltámadása
uraknak Bábolnás lidércfény
(erő izzik a szobrok ércén)
csend odacövekelt királya
Tinódi verhetetlen vára
végek nyomtatott krónikája
Apáczai uram sétája
hadakozó korok kik voltak
adattak vadaknak hollóknak
kuruc-kurjantás labanc-lárma
polgárgőg Fellegvár-kaszárnya
fej gondol úgy a lenyírt hajra
mint holt fiaira e város
kik hívek voltak Kolozsvárhoz
a havazó-vakolatára
felnezők kik a jövőt várva
szomjaztak égtek megalázva*

s születnek újak lassú lázra.

„Szellemi szülővárosom Kolozsvár; tágabb szülőföldem s állandó otthonom a magyar nyelv. És átmeneti lakásra találtam bolyongásaim során a világban s az időben kemény földön / leveles könyvtárban / Kemény János emlékiratában / nyílvesszőként zúgó Ázsiában / kitömött beggyel is élő trófeákban / keresztény máglyán vagy apokrif imában / fiktív hűségben és konkrét árulásban... Az egyedüli táj bennünk él. Összekuszálva, középkori, ókori körvonalakkal, böjti szelekkel szántva – a legmaradandóbb haza. A részleteket úgysem lehet tisztázni (ha meg is őrzi a vers). Érdemes-e egyáltalán?... Csak azt, aminek folytatása van.”

(Curriculum vitae)

Lászlóffy Csaba

Magyar találmány nap Egy magyar ember egy napja

A magyar ember látott egy reklámfilmlet hazájáról, és ezért elhatározta, hogy a mai napon csupa olyan dolgot vesz a kezébe, amit magyar feltalálóknak köszönhet az emberiség. (A lista nem teljes.)

Kezdetnek fogott egy golyóstollat (Bíró László, 1931), felírta, hogy Találékony magyarok, majd egy mágnessel feltette a hűtőgépre (Szilárd Leó, 1929), utána öngyújtóval (Iryni János, 1836) rágyújtott egy cigarettára, közben CD-t hallgatott, nézegette a hologramos matricát a borítón (Gábor Dénes, 1947), majd beszedett egy C-vitamint (Szentgyörgyi, 1931). Eszébe jutott egy ba-

rátja, telefonált egyet a vezetékes telefonjáról (Puskás Tivadar, 1878). Még volt egy kis ideje, ezért játszott egy kicsit a komputeren (Neumann János, 1944), elmélázott, hogy mely rendszert használja, végül a Basic Computer mellett döntött (Kemény János, 1964), és Excel táblázatba rendezte tenivalóit (Simonyi Károly, 1974). Megnézett (volna) egy 3D-s filmet, de ezt még egy 3D-s szemüveggel (Rátai Dániel, 2010) sem tudta megoldani. A kudarc után feltett egy bakelitlemezt a hagyományos lemezjátszójára (Goldmark Károly, 1948), és bekapcsolta a tv-t is (Mihály Dénes, 1919). Látva,

hogy éppen New Yorkot mutatják be, megörült, hogy színes tv-je van (Goldmark Károly, 1948). Nagyon tetszett neki a város, elsősorban a Centrál Park (Asbóth Sándor, ő készítette a város rendezési tervét is). Még megnézett egy tudományos filmet az úrkutatásról, ismét elcsodálkozott a holdautón (Pávlics Ferenc, kb. 1960), majd még indulás előtt megpróbálta kirakni a Rubik kockát (Rubik Ernő, 1976).

Már semmi nem kötötte le, így elindult sétálni, és mivel a közeljövőben autót kívánt vásárolni, autókat nézegetett. Ezért magához vette automata fényképezőgépét (Mihályi József, 1938), dilemmázott kicsit, hogy a régebbi típusú kontaktlencsét (Dallos József, 1928), vagy lágú anyagú kontaktlencsét (Györffy István, 1959) használja-e?

Az első kocsis, ami megtetszett, egy Ford T-modell volt (Galamb József, 1908), aztán talált egy dízelmotoros BMW-t (Ansits Ferenc, 1983), és megnézett magának egy Chevroletet is, amelynek automata sebesség váltója volt (Biró László, 1932). Még felmerült egy VW bogár is a speciális dizájnya miatt (Barényi Béla, 1925). Ez annyira tetszett neki, hogy ennek még a karburátorát is megvizsgálta (Csonka János, 1893). De hamar rájött, hogy marad neki a bicikli, hazamenve meg is nézte a pincében, hogy rendben van-e, főleg a dinamója (Jedlik Ányos, 1861), majd ámulatosan nézte a szomszéd ház tetejére leszálló helikoptert (Asbóth Oszkár, 1928). Ezt a tényt azon melegében elmesélte Pulitzer-díjas (Pulitzer József, 1917) újságíró barátjának, akivel egy múzeumban találkozott, ahol éppen bemutatják a fényátersző üvegbeton feltalálásnak fázisait (Losonczy Áron, 2001) – magát a betont nem tudták megnézni, mivel annak jogi hercehurcáit 13 év alatt nem sikerült befejezni.

Mikor végre hazaért, már sötét volt, felkapcsolta, régmódi lévén, még kriptontöltésű lámpáját (Bródy Imre, 1930), megivott egy pohár szódát (Jedlik Ányos, 1940), és mivel megfájdult a feje, keresett egy gyógyszer is, meg is találta a legutóbb Bécsben vásárolt Kalmopyrint (Richter Gedeon, 1912). Az egész nap fáradozásait kipihenendő visszatért a bakelit lemezhez, és feltette a Kodály-módszer vívmányait világszerre elterjesztő (Kodály Zoltán, 1929) Psalmus Hungaricusát.

Még hozzá lehetne tenni:
Furánflex-(Kéménybélés) – Kecskeméthy Géza, 19??
Gore.Tex®-(Teflon® membrán) – Franz Salamon, 1970
Crofon®-Fiber optics – Franz Salamon, 1974 ® Du Pont's registered Trade Mark.

Fővárosi Örmény Klub

2014. május 15. csütörtök 17 óra

A Pest megyei Kormányhivatal
Nyáry Pál terme,
bejárat: Bp. V., Városház u. 7.

Műsor

A magyar tánc évszázadai
– eredeti filmfelvételek
az SA archívumából

Előadó: **Novák Ferenc (Tata)**
koreográfus, rendező, etnográfus

Rendező: *Józsefvárosi Örmény Önkormányzat*

Támogató: *Az EÖGYKE és a Fővárosi Örmény Önkormányzat*

Gyarmati Béla

Az erzsébetvárosi Lukácsok és Zalatna

– az előzmények (1. rész)

Szépanyám és kiterjedt rokonsága Zalatnán szenvedte meg a 166 évvel ezelőtti, máig gyászos emlékeztető időszakot. Családom érintett lévén, különös érdeklődéssel kerestem a választ: „mi történt, miért történt és hogy történhetett?” A zalatnai tragédia magyarázatát felelőtlenség lenne egyszerűen „oláh martalócok” rablási vágyának és vérszomjának, vagy valamiféle eredendő nemzeti ellentétnek tulajdonítani. A teljességre törekvő válasz nem egyszerű, de segíthet megérteni a múlt egy rendkívül érdekes időszakát, amiben elődeink egyidejűleg cselekvő részesek és szenvedő áldozatok voltak.

Itt nem lehet cél a korabeli Erdély történetének teljes körű bemutatása, de kiemelhetők a számunkra fontos mozzanatok és az a kényszerpálya, ami ártatlan polgárok százait terelte könyörtelesen egy tragikus végkifejlet felé. (És itt ne csak a szó szerinti mártír áldozatokra gondoljunk, hanem azokra – a véres eseményekben vétlen, netán éppenséggel az üldözötteket segítő-mentő – „oláhok”-ra is, akikre nemzettársaik bestiális rémtettei máig nem múlóan rásütötték a Káin-bélyeget!)

A XVII–XVIII. század fordulóján, nagyjából akkortájt, amikor a mi Lukácsaink már megtelepedtek Erdélyben, a Habsburgok megszerezték az erdélyi fejedelemséget. A birodalomba történő bekebelezés folyamata a magyar érdekek súlyos sérelmeivel járt, hiszen az itt állomásoztatott császári csapatok egyaránt felborították a gazdálkodás és a közigazgatás hagyományos

rendjét¹. A bekebelezési folyamat elleni tiltakozás adott tápot a Rákóczi szabadságharcnak, majd annak elbukásával a hangos tiltakozás a nemesi vármegyék kevésbé hatékony szabotázsává vált.

Annak a folyamatnak a során, melyben az új rendszer kialakult Erdélyben, Zalatna környékén (is) óriási erdőségek kerültek kincstári tulajdonba. Ezekben az erdőkben számtalan oláh hegyi falu rejtőzött, melyeknek lakói a Havasalföldről és Moldvából észrevétlenül átszivárogtak a közigazgatás által nehezen ellenőrizhető hegyvidékeken telepedtek le. A havasi oláhság javarészt legeltetésből élt és saját szükségletére senkitől se zavartatva némi fát használtak a végtelen rengetegekből. Ugyanakkor, a kincstári és lakossági igények kielégítésén túlmenően ugyanezek az erdők szolgáltatották az építőanyagot a Zalatna környéki bányákhoz, vízművekhez, zúzómalmokhoz, az üzemi és irodai épületekhez, a munkások lakásaihoz és az aranykohók táplálásához is.² (Köszönet Magyarországon először 1753-ban bányásztak Brennbergbányán, és a szén iránti igény oly meredeken nőtt, hogy

¹ A történelem ironiája, hogy a Habsburgok által ránk erőltetett új rend valójában – történelmileg nézve – fejlettebb lett volna, és ha sikerült volna a „nemzetalkotó” nemességet megnyerni az udvar céljainak elfogadására, akkor a magyar történelem egészen másképp alakult volna.

² Lásd: GYARMATI BÉLA: „Az erzsébetvárosi Lukácsok aranybányái” (a Füzetek 2014. évi márciusi száma)

Mária Terézia 1766-ban jutalmat tűzött ki annak, aki új szénlelőhelyre bukkan.) A bányászat faigényének³ kielégítése érdekében egyre nagyobb területeken irtották ki az erdőket, megteremtve a helyenként a máig látható kopár hegyoldalakat. A fakitermelés pénzkereseti lehetőséget jelentett a hegyvidéken élő román parasztságnak és új hegyi letelek teremtett számukra, az erdők pótlására megkezdett újratelepítés viszont egyre hátrébb szorította élethelyeiket. A mostoha körülmények közt, jellemzően a földművelésre alig használható hegyoldalakra szorult (oláh) parasztság szabad része a bányákban és az erdőgazdaságban olcsó bérért foglalkoztatva tehetett szert némi keresetre, így testesítve meg az ipari proletariátus egyfajta korai változatát. A magán-, avagy kincstári földesúri függésbe került parasztoikat – a feudális rendszernek megfelelően – robot címén fakitermelésre-szállításra, illetve a kohók környékén való munkára kötelezték.

Természetes, hogy szoros együttműködés alakult ki egyfelől az uralkodót⁴ képviselő bányakapitányság és a kincstári erdőgazdaság, mint állami szervek, másfelől a feudális nemzetet megtestesítő magyar nemesi vármegyék, valamint a magyar, német és román városi polgárság között. A rendszer alárendelt szerepbe szorult részese volt a hegyvidéken tengődő, a völgyekben élő magyarságnál sokkal szegényebb és Zalatna környékén nagy több-

³ A bányászat és az erdészek kapcsolatát máig megőrizte a ma a Nyugatmagyarországi Egyetemen továbbélő egykori „Bányászati és Erdészeti Akadémia” elnevezése.

⁴ Az uralkodó ekkor Erdély nagyfejedelemként a Német-római Birodalom császára, II. József volt.

ségében lévő⁵ román ajkú parasztság. A hatalomból egyenlőtlenül részesedő felek közt állandó volt a feszültség. E feszültségnek több jele volt a XVIII. században.

A bécsi Udvar modernizálni akart: nyilvánvaló volt a számára, hogy a mohácsi vész előtti állapotok fenntarthatatlannak, különösen a Habsburgok más tartományaihoz és az azóta eltelt több, mint kétszáz esztendőhöz mérve. A modernizálási törekvések legismertebb képviselője II. József volt, aki édesanyja és uralkodó-elődje, Mária Terézia óvatosságát félretéve radikális lépésekkel próbálta felgyorsítani a fejlődést. A modernizálás azonban sértette a feudális előjogaihoz körömszakadtáig ragaszkodó nemesi vármegye úri közösségét. Nem véletlen, hogy a magyar nemesség már az ország (első hivatalos!) feltérképezését, vagy a nemesi házak megszámozását is minden eszközzel igyekezett megakadályozni, mert tudta, hogy a vége közteherviselés lenne. (II. József halála után rögtön mindent el is követtek a térképészeti felmérések, adóívek stb. eltüntetésére,

⁵ A nemzetiségi arányokról Lukács Béla, a zalatnai vérengzés közelről érintett túlélője később azt írta, hogy Zalatna városában a magyar és a székely elem (együtt) alig 1/3-a volt az összlakosságnak. A hivatalos statisztika szerint (VARGA E. ÁRPÁD: „Fehér megye településeinek etnikai adatai, 1850–2002”) Zalatna város lakossága 1850-ben 1820 román, 605 magyar, 342 német és 128 egyéb fő volt, tehát a mintegy 600 áldozattal járó vérengzés előtt nagyjából 3500 lakosa lehetett, éppen a Lukács Béla becslésének megfelelő magyar részarányal. A románság aránya a környező falvak legtöbbszörben sokkal nagyobb mértékű volt, a hegyi falvak többsége túlnyomóan román ajkú volt.

megsemmisítésére!⁶) Ugyanakkor, az udvarnak és a nemességnek közös volt az érdeke abban, hogy a jobbágyságot féken tartsák a feudális függőségben. A jobbágyság első számú, közvetlen ellenfelét a tőle adót, robotot, beszállásolást, miegyebet követelő földesurakban látta, akik a rendelkezésükre álló vármegyei hatalommal képesek voltak kierősokolni a hagyományok, vagy akár a törvények által megengedettnél jóval nagyobb mértékű szolgáltatásokat is. A nemesség a haza fegyveres védelmére való álságos hivatkozással⁷ ragaszkodott az adómentességéhez, de ugyanakkor elvárta, hogy az Uralkodó állomásoztasson állandó katonaságot az országban – természetesen az adózó jobbágyság terhére!⁸

A korabeli felfogás szerint nem annak volt jelentősége, hogy az alattvalók milyen nyelven beszélnek, hanem hogy melyik uralkodó alattvalói. Erdélyben az udvari tisztviselők/hivatalnokok németül (esetleg latinul), a vármegyei nemesség magyarul és latinul.⁹

⁶ Az események hű leírását adja Jókai a „Rab Ráby”-ban!
⁷ A nemesi előjogokat megalapozó fegyveres védelem üres szólamná válását jól mutatja, hogy egyfelől a magyar rendi országgyűlés már 1715-ben törvénybe iktatta az állandó katonaság felállítását (ami a nemesi felkelés okafogyottá válását jelenti), másfelől a Napóleon ellen hirdetett valamennyi nemesi felkelés szégyenteljes kudarcbá fulladt.

⁸ A beszállásolás, porció (ellátás) és forspont (fuvar) szolgáltatások mind azért terhelték a jobbagyokat, mert a nemesség a fegyveres védelmet az uralkodó által felállítandó állandó katonaságra hárította! Ez az állandó katonaság volt az, ami a Rákóczi-felkelés kirobbanásához vezetett, amit akkor a nemesség jelentős része támogatott – mindaddig, amíg az aratás-kor nem hiányzott az ingyen munkáskéz!

tinul, a jobbágyság egy része magyarul, de túlnyomó többsége románul beszélt.⁹ A vármegye hatóságai a köznéppel magyarul tárgyaltak, de az alávetett parasztság többsége románul beszélt, így a társadalmi ellentét nyelvi-nemzetiségi köntösben jelent meg,¹⁰ amiből természetesen következett, hogy a lappangó társadalmi feszültség nemzetiségi feszültséggé vált.

Mindeközben a magyar szuverenitást gyakran sértő, a hagyományokat rendszerint figyelmen kívül hagyó királyi rendeleteket a nemesi vármegye csak akkor hajtotta végre, ha azokat az országgyűlés törvénybe öntve szentesítette – és ha a helyi érdekeket nem (nagyon) sértette. A hétköznapi életet a hagyományok szabta keretek között a gyéren csordogáló hírek terelgették.

A hagyományosan nagy szabadságot élvező hegyi parasztságnak az adókat a XVIII. század végén az addigi termény helyett egyre inkább pénzben kellett megváltania, hagyó-

⁹ Ha beszélhetünk a 600 évig a magyar királyság részét alkotó Erdély elvesztéséről, akkor az nem az I. világháború után történt meg, hanem Mohács után, Magyarország 150 éves török megszállása alatt, miközben az államalkotó magyarság (azaz a feudális uralkodó osztály) két külellenség között egymással marakodott az egykori Magyar Királyság maradáka feletti hatalomért. Ezt a marakodást Mohácstól Trianonig a nemzeti függetlenség rövid időszakaiban is töretlenül folytatta az a kisebbségekkel szöba nem álló magyar „nemzetpolitika”, aminek igazságtalanságát a magyarok csak kisebbségbe kerülve kezdték érezni és aminek nemzetpusztító hatását sokan még ma sem fogják fel.

¹⁰ Megint Jókait idézem: „...egyszer a pápa észrevéve az úrnót a kerítésen át, igen szép tiszta magyarsággal jó napot kívánt neki s az által tudatta, hogy ő is érti az urak nyelvét.” (Szegény gazdagok)

mányos vadászati, fahasználati, pálinkaméresi jogait a vármegyék és a kincstári uradalmak egyre-másra igyekeztek korlátozni¹¹.

Első ízben 1727-ben a Zalatnától nem messze lévő Abrudbánya tanácsházát foglalták el a felháborodott (román) parasztok, illetve bányászok, akiket csak katonaság bevetésével¹² lehetett „lecsillapítani”. Kicsivel később, 1730-ban Torockó környékén „a rendetlenkedő tömeg” tehetetlen dühében az ottani vasbányák műveit pusztította el. (Abrudbánya 20, Torockó 50 kilométerre fekszik Zalatnától!)

1759-ben az egyre súlyosbodó sorsukkal elégedetlen Zalatna környéki jobbágyok felirattal folyamodtak az Uralkodóhoz: a jobbágyok – vallási köntös leple alatt – feudális terheiken szerettek volna könnyíteni, illetve szerették volna korábbi, kétes eredetű előjogait visszaszerezni. A Lukácsok miatt számunkra különösen érdekes, hogy a Vulkoj völgyében lakókról a XIX. század közepén ezt írta egy beszámoló¹³: „Most oláh nép lakja e völgyet; de oly oláh nép, mely azt igényli, mikép neki a régi magyar királyoktól kiváltságai vannak, minthogy eleiket, kik szászok lehetének, tán Gejza király hívta be bányászni. A nép elveszté nyelvét, beleolvadt egy más nemzetbe, mely e hegyeket lakja; de kiváltságait egész napjainkig lehozta. Utolsó években felszólítottak az adomány oklevél előmutatására; de senki sem tudja hol van: s kiváltságuk veszélyben fo-

¹¹ A helyzetet jól tükrözi II. József figyelmeztetése, melyet erdélyi látogatása végén intézett a fő-kormányzók, a kincstár és a főhadparancsnokság tagjaihoz: „Isten önökkel uraim! Teljesítsék becsületesen kötelességüket és hagyjanak fel mindenféle chicane-nal (szekatúrával)!”

¹² 1848 előtt nem létezett rendőrség, a közrend védelmére csak a katonaságot lehetett bevetni.

¹³ KÓVÁRI KÁSZLÓ: „Erdély földje ritkaságai”, Kolozsvár, 1853

rog.” E sorok is lappangó társadalmi feszültségekről – és azoknak holmi egykori kiváltságlevélre támaszkodó feudális feloldási kísérletéről árulkodnak. A panaszos Zalatna környéki jobbágyok kérése azonban nem talált meghallgatásra. Az elutasítás hatására kezdett mozgolódásukat 1761-ben fegyveres katonaság verte le.¹⁴

1782-ben ismét kiéleződtek az ellentétek. E konfliktus kibukkanásában érdekes módon érintettek voltak az örmények is, amennyiben a „korcsmáltatási jog”-ot haszonbérben bíró örmények¹⁵ Topánfalván összeütközésbe kerültek a hagyományos italméresi jogukhoz ragaszkodó (román) paraszttal. Ekkor bukkant fel Horea, aki a parasztok képviselőjében petícióval fordult az Uralkodóhoz. Hiába adott azonban igazat az Uralkodó a parasztnak, a vármegye nem volt hajlandó figyelembe venni a nagyfejedelmi leiratot. A Török Birodalom még mindig megszállva tartotta az egykori Magyar Királyság egy részét, ezért Erdély déli és keleti határának védelme érdekében II. József meghirdette a katonai közigazgatású határőrvidék ugyanolyan megszervezését, mint amilyent a Királyság déli határán már sikerrel létrehoztak.¹⁶ Az ehhez szükséges létszámot az Uralkodó azzal gondolta biztosítani, hogy a katonai szolgálatra önként jelent-

¹⁴ A közrendet biztosítására akkor még csak katonaság volt alkalmazható, amit az egyes erődített városok laktanyáiból esetenként vezényeltek a lázongások helyszínére.

¹⁵ Mind az örmények a korcsmáltatási, mind a jobbágyok a szabad pálinkafőzési privilégiumukhoz joggal ragaszkodtak: nem az ő bűnük volt, hogy előjogait más-más uralkodók egymástól függetlenül és egymást kizáróan (összevissza) adományozták.

¹⁶ A déli határőrvidék megszervezése olyan etnikai változásokat véglegesített, amik a II. világháborúig meghatározták a környék sorsát.

kező jobbágyoknak a feudális terhek alól való mentesítést ígért. Az uralkodó a magyar és az erdélyi törvényeket megsértve, a jobbágytartó nemesség feje fölött átnyúlva rendelkezett a magyar nemesség jobbágyaival! Az érvényes magyar törvényekre hivatkozva a nemesi vármegyék elszabotálták az uralkodó rendeletének a kihirdetését, de a hírek így is hamar eljutottak a jobbágysághoz, aminek a következményeképpen hamar elterjedt az a hiedelem, hogy a „jó király szabadságot ígért, de az urak meg akarják akadályozni!” A földesúri kizsákmányolás alól menekvő, magát inkább hadiszolgálatra szánt parasztság és a létalapját jelentő jobbágmunka elvesztését féltő nemesség összecsapása 1784-ben nagy erővel lobbant fel.¹⁷ Kis túlzással azt mondhatnánk, hogy Erdélyben 250 év múltán megisméltődött a magyarországi Dózsa-féle parasztfelkelés! Egy óriási különbség azonban nyilvánvaló: míg Dózsaék összecsapásában magyar

¹⁷ A Hora-Kloska-féle parasztfelkelést részletesen és közérthetően írja le egyebek közt például JANCSÓ BENEDEK „Erdély története” (Budapest, 1923) című munkája, vagy HORVÁTH MIHÁLY: „Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben” (Ráth Mór, 1871)

parasztok lázadtak a magyar urak ellen (tehát a szociális jelleg nyilvánvaló volt), addig a „Hóra-Kloska” felkelésben román parasztság csapott össze a magyar földesurakkal, így a konfliktust könnyű volt szociális helyett nemzeti indíttatásúnak magyarázni.

A kastélyokat gyűjtogató, magyar nemeseket gyilkoló „oláh martalóczok” elleni fegyveres küzdelemben előbb az önvédelmet szervező magyar nemesség, majd ezek kudarca után őket támogatva a császári katonaság csapott össze a felkelőkkel. A több hónapos küzdelem hullámzó eredményekkel járt. 1784. november 2-án magát Horeát is elfogták a bucsumiak¹⁸ és a zalatnai katonaság segítségét kérték, de mire a katonák megérkeztek, a felkelővezért már kiszabadították a hívei. 1784. november 25-én a fellázadt parasztok Abrudbányán és Zalatnán is megtámadták az aranybányákat¹⁹.

(Folytatjuk)

¹⁸ Emlékezzünk arra, hogy Bucsumban volt az a Péter Pál aranybánya, amit egymás után az erzsébetvárosi Lukács családnak több tagja is birtokolt!

¹⁹ Az aranybányákat két dolog tette célponttá: az elrabolható nemesfém és az elpusztítható kincstári vagyon.

Bálintné Kovács Júlia

Gondolatok a gyulai Ladics házról, és a városban lakóvalós, vagy csak feltételezett örményekről (1. rész)

Néhány héttel ezelőtt újra Gyulán járunk, és természetesen a Ladics házat is meglátogattuk.

A „múzeumőrt” helyettesítő tanár, tudván, hogy Erdélyből érkezünk, rögtön mondta is, hogy a Ladics ház lakói

tulajdonképpen főként erdélyi örmények voltak. A falon függő „családfán” olvasható is a Csaszusz vezetéknev, a Csaszusz Ödön névre emlékszem például...

Szívesen eljátszom a gondolattal, mi mindenre derülne fény, ha pályázna va-

laki azért, hogy a Ladics házban lévő bútorokat, képeket, porcelánokat, fényképeket, és mindent, ami érték művészettörténeti tudással legalább feltérképezné! Gyula húsz éve jól működő testvérvárosi kapcsolatban van Araddal. A régiók közös pályázatai nagyobb eséllyel indulhatnak különböző pénzforrások elnyeréséért, és a Ladics ház nyilvántartott múzeumi egység. De fűtetlen, és hosszú távon ez a halálát is jelentheti...

Kutatni kezdtem az örmények után, és érdekes adatokat találtam.

Munkám eredményét most megosztom a Füzetek olvasóival.

Gyula fejlődése (Wikipedia - részlet)

1841-ben pesti mintára Gyulán is megalakult a Kaszinó, a politikai élet nyüzsgő fóruma.

A 18. század elején az uralkodó gazdasági ág az állattenyésztés volt. Az ipar megyei szinten elsősorban Gyulán fejlődött. 1724-ben ötvenhét mesterembert írtak össze, a század vége felé sorra alakultak a céhek, s a 19. század közepén már tizenhét céh működött a városban. Az iparosodás együtt járt a kereskedelem fejlődésével is. Amíg 1737-ben mindössze hat kereskedő volt a megyében, s ebből kettő Gyulán, 1773-ban a számuk harminckettre nőtt, s egyharmaduk ebből szintén Gyulán dolgozott. Egy 18. századi boltíves üzletház (a megye legrégebbi üzletével) ma is áll a harisnyagyár mellett.

A gyulai vásárok fontosságát növelte, hogy Harruckern báró 1723-ban vásártartási jogot szerzett a városnak. Az erdélyi hegyekből a Fekete-Körösön úsztatták le a tűzifát és épületfát a helyszínekre, s az erdélyi faárusok innen szereztek be gabonájukat. A művelődés is ekkor bontakozott ki teljességében.

Az egészségügy terén 1770-ben tettem meg a város az első lépéseket: ekkor alkalmaznak először orvost, s ugyancsak 1770-ban nyílt meg Gyulán a megye első gyógyszertára, a Megváltó gyógyszertár. 1826-ban kórház felállítását határozta el a megye, de a kórház végül csak 1846. május 1-jén kezdte meg működését, a mai kórházi főbejárat melletti épületben.

A tőkefelhalmozás és tőkebeáramlás jele volt a bankok és takarékpénztárak megjelenése. 1863-ban megalakult a Békés-megyei Takarékpénztári Egyesület, 1872-ben pedig a Gyula vidéki Takarékpénztár.

*

Megtaláltam a világhálón a *Gyulai kicicsoda* adattárát, onnan szemelgetek, és nemcsak az örmények Gyulára áramlására hívom fel a figyelmet, hanem egy-két jelentős történelmi személyre is, akik szintén Erdélyből mentek Gyulára, vagy jöttek esetleg onnan, például Kolozsvárra.

Ákoncz István (Gyula, 1803. november 29.–Kolozsvár, 1884. március 15.) – kereskedő

Ambrus Lajos [váradvelencei] (Gyula, 1889–Békéscsaba, 1965. március 23.) – **Ambrus Sándor** főispán fia, felesége **Ladics Klára**, fiai **Ambrus Lajos** (1923–2006) mérnök, Ambrus Tamás [1919 k.–1990] és lánya Júlia, a Szentháromság temetőben nyugszik.

Ambrus Lajos (Bercel, 1923. január 7.–Budapest, 2006. július 29.) – általános mérnök, 1945–1967 között Gyulán élt és dolgozott a Gyulai Folyammérnöki Hivatalnál (1945), a Gyulai Kultúrmérnöki Hivatalnál (1949–1954), a KÖVIZIG Vízrendezési Csoportnál (1954–1967)

Apor Vilmos [altorjai, báró, Boldog Apor Vilmos] (Segesvár, 1892. február 29.–Győr, 1945. április 2.) – plébános, katolikus püspök, szentszéki bíró, zsinati vizsgáló, címzetes csolti apát; teológiai tanulmányait Innsbruckban végezte, ott is doktorált; 1915-ben szentelték pappá Nagyváradon; 1915–1917 között káplán Gyulán, majd ugyanitt a város plébánosa 1918–1941 között; 1997. november 9-én II. János pápa boldoggá avatta

Corvin János (Buda, 1473. április 2.–1504. október 12.) – gyulai vár birtokosa

Corvin Kristóf (?–1505. március 17.) – a Hunyadi-ház utolsó férfinakja, a gyulai uradalom és vár birtokosa, Corvin János fia

Czinkóczy Györgyné [lánykori név: **Dávid Mária**] (Gyula, ?–Gyula, ?) – okleveles szülésznő, 1912 óta működik Gyulán, Czinkóczy György csendőr feleség

Császár Árpád (Gyula, 1856 körül–Nagyvárad, 1882. július ?) – megyei írnok, Nemzeti Színház kardalnok, 1878-ban ment fel Pestre a színházba, betegségben halt meg

Császár Ferenc [zabolai] (1855 körül–Gyula, 1919. december 8.) – gyulai orvos, Császár Károly fűszerkereskedő fia

Császár Gyula [zabolai] – Császár Károly fűszerkereskedő fia

Császár József (? 1815 körül–Gyula, 1875. február 28.) – királyi törvényszéki segéd telekkönyvvezető, hivatalnok

Császár Károly [zabolai] (Oraviczabánya, 1822.–Gyula, 1865. február 7.) – gyulai fűszerkereskedő

Császár Károly [zabolai] (1859 körül–Gyula, 1913. június 25.) – okleveles gyógyszerész, Császár Károly fűszerkereskedő fia

Császár Károlyné [zabolai; lánykori név: Schweitzer Aloiza] (Gyula, 1835.–Gyula, 1912. december 14.) – Császár Károly fűszerkereskedő felesége és id. Schweitzer Ferenc vasüzlet tulajdonos leánya

Császár Sándor (Nagyszombat, 1868. február 6.–Gyula, 1952. július 12.) – cukrászmester; szülővárosában tanulta meg a mesterségét, majd továbbfejlesztette tudását Kolozsváron, Nagyváradon és Nagyszalontán; 1900-ban került Gyulára cukrászsegédnek a Reinhardt Cukrászdába, de dolgozott Leopold cukrásznál és Márkus-féle cukrászdában is, később magánházak háztartásának is süttött (lakodalom, nagyobb ünnepség stb.); többször próbálkozott üzletalapítással: első cukrászdája a mai Hétvezér u. 4. szám alatt nyílt meg, de az I. világháború tönkretette; az 1930-as évek elején újra próbálkozott üzletnyitással (a mai Piac térnél), de a gazdasági világválság miatt ismét csődbe ment; 1939-ben ismét újra kiváltotta iparengedélyét egy keksz-, cukorka és mézeskalácsos műhely felállítására, mely a Kulcs utca 11. szám alatt állt és a haláláig működött

Császár Sándorné [lánykori név: **Rozsnyai Julianna**] (Erzsébetbánya, 1888. február 13.–Gyula, 1968. március 24.) – gyulai polgár, Császár Sándor cukrász felesége

Csausz Gabriella (1860–1866. július 14.) – gyulai polgár, Csausz Lajos orvos lánya, a szélmalom melletti sírkertbe helyezték örök nyugalomra

Csausz Lajos [Csausz Lajos Tódor] (Magyarláp, 1805. december 5.–Gyula, 1866. október 5.) – uradalmi orvos, tb. vármegyei főorvos, 1830-tól élt Gyulán, a szélmalom melletti sírkertben helyezték örök nyugalomra

Csausz Lajos (Magyarláros, 1805–Gyula, 1866. október 5.) honvéddorvos (forrás:Wikipedia)

Csausz Lajos (1858. június 8.–Gyula, 1900. december 8.) – ármentesítő társulat elnöke, történész, Csausz Lajos orvos fia

Csausz Lajosné [lánykori név: Kiss Katalin] (1872–?) – Csausz Lajos elnök, történész felesége

CSAUSZ

Vilmos – tanár, iskolaigazgató. (*Sarkad, 1927. szeptember 17. – Szarvas, 1989. február 12.) Középiskolai tanulmányait Nagyszalontán és Békéscsabán végezte.

Budapesten a Pázmány Péter Tudományegyetem, majd az ELTE hallgatója. Magyar-történelem szakos diplomát szerzett. Pályáját Dombóváron kezdte, majd Tarhosra került. 1954-től dolgozott Sarkadon, ahol kinevezték a középiskola igazgatójának. Több mint 33 évig töltötte be ezt a funkciót. Tudományos tevékenységét pedagógiai témájú cikkek, tanulmányok és előadások jelzik. Aktív közéleti tevékenységének kiemelkedő területe a társadalmi ünnepek szervezése. Nyugdíjba vonulása után Szarvasra költözött. Kitüntetései: Az Oktatásügy Kiváló Dolgozója, a Munka Érdemrend ezüst fokozata, a Haza Szolgálatáért Érdemrend stb.

Falk Mór, D. (Gyula, 1889. január 18.–1963.) – szállítmányozó vállalat tulajdonosa és igazgatója

Jakabffy József (? , 1827–Gyula, 1900. szeptember 13.) – törvényszéki iroda főnöke

Jakabffy Lajosné [lánykori név: Fábry Marianne, felsőalmási] (Gyula, 1899. január 27.–Budapest, 1980. november 7.) – Fábry Sándor jegyző, főispán lánya

Kabdebo Kálmán [talpasi] (? , 1824–Arad, 1884. november 30.)

Kabdebo Kálmánné [talpasi, lánykori név: Czárán Johanna, seprősi] (? , 1832–Gyula, 1921. április 17.) – gyulai polgár

Karácsony István (? , 1875–Gyula, 1931. február 13.) – szíjgyártómester

Karácsony Lajos (? , 1934–Gyula, 2012. február 14.) – gyulai polgár, a Szentháromság temetőben nyugszik

Karácsony Mihály (? , 1929 körül–Gyula, 1902. február 10.) – kötélgyártó iparos

Karácsonyi Béla – kárpitósmester

Karácsonyi Csilla (Gyula, 1982–) – általános iskolai tanár

Karácsonyi István (? , 1875 körül–Gyula, 1913. június 23.) – kereskedő

Karácsonyi János (1825–1894) – szücsmester

Karácsonyi János (Békés-Gyula, 1858. december 15.–Nagyvárad, 1929. január 1.) – püspök, nagyprépost, történész, egyetemi tanár stb., Karácsonyi János szücsmester fia

Karácsonyi János (1862 körül–Gyula, 1917. február 15.) – kereskedő, a Gyulavidéki Takarékpénztár felügyelőbizottságának elnöke

Karácsonyi Jánosné [lánykori név: Papp Terézia] – Karácsonyi János szücsmester felesége

Karácsonyi Károly (1863–Gyula, 1917. február 15.) – textilkereskedő

Karácsonyi Sándor (Gyula, 1927. február 6.) – bányász mérnök, építőmérnök, Gyulán érettségizett.

Az 1760. október 7-én nemesített és nevéket Kiss-re magyarított Gergely, Lukács és Jakab erzsébetvárosi kereskedők leszármazottainak egyik ága az eleméri és ittebei, a másik pedig a békési ág. Gyulán éltek mindkét ágról származottak. Bonyolítja még a helyzetet, hogy nevük az Adattárban előfordul Kis és Kiss alakban is. Ennek a családnak az adatait Issekutz Sarolta kérésére összevetettem és kiegészítette a Gudenusból, ahol Kiss-ként szerepelnek. *A kiegészítéseket dőlt betűvel jelzem.* Gudenus J. J., Örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája. Budapest, 2010.

Kis Elek (Gyula, 1841. március 10.–Nagyvárad, 1894.május 28.) *Temetése uo. Olaszi temető* – Kis János levéltáros, főispáni helytartó fia

Kis Ernesztina (Gyula, 1843.–?) – Kis János levéltáros, főispáni helytartó lánya

Kis Gyula (Gyula, 1847.–?) – Kis János levéltáros, főispáni helytartó fia *Felésege Gyengő Judit, fia*

Kiss János Elek Gergely (Gyula, 1882. máj.4.–?)

Kis Iréne (Gyula, 1839. szeptember 15.– *Temetése: Nagyvárad. Olaszi temető. 1890. nov. 24.*) – Kis János levéltáros, főispáni helytartó lánya

Kis János Ferenc Antal (Békés-Gyula, 1803. január 29.–Gyula, 1880. február 7. *Temetése: Magyarvárosi temető, 1880. febr. 9.) Városi főjegyző, a békési járás főszolgabírája* – levéltáros, táblabíró, Békés megye főispáni helytartó 1861–1864 között, Kiss Gergely (1767 k.–1831) fia

Kiss Antal [eleméri és ittebei] (Nagyvárad, 1823.–Gyula, 1895. november 8.) – honvéd őrnagy, köztisztviselő

Kiss Antalné [lánykori név: **Gorove Katalin**] (1808–1877) – Kiss Antal szolgabíró felesége

Fiuk Kiss József 1835-ben született Gyulán, ott volt ügyvéd, és 1905. december 25-én hunyt el

A gyulai ki kicsoda szerint: **Kiss József** (1835–Gyula, 1905. december 25.) – tímármester

Kiss Gergely (1767 körül–Gyula, 1831. augusztus 21.) – kolerában halt meg, Kis János levéltáros, főispáni helytartó apja

Kiss Gergelyné [lánykori név: **Czifra Magdolna**] (1782 körül–Gyula, 1840. május 7.) – Kis János levéltáros, főispáni helytartó anyja

Ebből házasságból 8 gyermek született Elsősülött **1. Kis János Ferenc Antal**, négy gyermek: Iréne, Elek, Ernesztina és Gyula édesapja. Kiss Gergely további gyermekei:

2. **Kiss Jozefa** 1807. márc. 9. +1870

3. **Kiss Péter** 1807. márc. 9. *Békés vm.-i főszolgabíró = Gorove Anna*

Kiss László (1850 körül–Békéscsaba, 1903. március 1.) – földbirtokos, a gyulai törvényszék jegyzője, a csabai járásbíró bíróság bírása *Kiss Péter fia*

4. **Kiss Franciska**, 1809. márc. 9. = *Szarukán Lázár*

5. **Kiss Bora**, 1813. aug. 23.= *Czifra Lázár*

6. **Kiss Anna** 1816= *Czifra János*

7. **Kiss Ferenc** 1821+ 1892. okt. 25. *Gazdatiszt.*

8. **Kiss Antal** [eleméri és ittebei] (Nagyvárad, 1823–Gyula, 1895. november 8.) – honvéd őrnagy, köztisztviselő sz. 1823 + 1895 nov.8. *M.nemesi testőr és honvédtiszt.*

(Folytatjuk)

Németh Ferenc

Magyar-örmények Bánát közéletében a 19. században

(1. rész)

A 18. század második felétől kezdődően egyes erdélyi magyar-örmény családok, – mint magyar anyanyelvű, etnikai eredetű társadalmi csoportok –, mindenekelőtt a Kissek (Akoncok), Dánielk, Karácsonyiak, Gyertyánffyak, stb. nemcsak gazdasági érdekeltiséget és vagyonszerzési lehetőséget láttak a török kiűzése után, elmosarasodott, lepusztult s csaknem lakatlan Bánátban, hanem érvényesülési lehetőséget is. Különösen a déli megyék, (köztük Torontál megye) 1779. évi visszacsatolását követően, amikor is Nagybecskerek székhellyel visszaállították a megyei adminisztrációt. Ez újabb lendületet adott a magyar-örmény családoknak, akik anyagilag megerősödve, nemcsak a közjót szolgálták, hanem személyes érvényesülési lehetőséget is láttak a rendeződő alvidéki állapotokban. Tevékenységükkel jelentősen hozzájárultak e térség 19. századi gazdasági és kulturális fejlődéséhez. Nem kerülhették el az intenzív polgárosodás folyamatait sem a 19. század második felében. A vármegyei karriert szabályosan végigjáró örmények utóbb a magyar dzsentri réteg tipikus életpályáját választották, ehhez a réteghez hasonultak, asszimilálódtak. A 20. század elejére már szinte teljesen egybemosódtak a közöttük lévő határok.

A szerző: *Németh Ferenc* 1956. május 19-én született Bókán (Bánát). Az irodalomtudományok doktora. Fő érdeklődési köre Bánát, ill. Vajdaság művelődéstörténete, irodalomtörténete. 2003 és 2007 között az újvidéki *Létünk* folyóirat főszerkesztője, 2007 áprilisától 2013 februárjáig az újvidéki Forum Könyvkiadó Intézet igazgató-főszerkesztője, jelenleg egyetemi docens a szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karon. 12 önálló kötete van, melyek közül a fontosabbak: A torontáli szőnyeg. A szőnyegszövés negyed százada Bánátban Streitmann Antaltól Kovalszky Saroltáig. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1993; A Fülep család Becskereken. Monográfia. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1997; A bánáti fényképészet története (1848–1918). Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2002; Úri világ Torontálban. Művelődés-történeti írások. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2003; és Ady vonzáskörében. Todor Manojlović Nagyvárad, Temesvár és Arad

között 1907–1910. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2012.

A magyar-örmény családok „beépülése” Bánát közéletébe

Több évszázados vándorlást követően az örmények, akik a 13. században Aniból menekülésre kényszerültek a tatár és mongol betörések elől, a 17. század második felében Erdélyben találtak maguknak hazát. I. Apafi Mihály fejedelem 1672-ben adott számukra letelepedési engedélyt s ennek nyomán csakhamar örmény közösségek szerveződtek Gyergyószentmiklóson, Csíkszépvízen, Szamosújváron és Erzsébetvároson. Ott egyházi életüket is megszervezték, s a közösségek lelki gondozását az örmény római katolikus szerzetesi kongregáció, azaz a Mechitarista Rend látta el. Alig egy évszázad leforgása alatt, a 18. század végéig az erdélyi örménység a magyar közegnek és kultúrájának hatására már magyar anyanyelvűvé

vált, s mint Issekutz Sarolta írja „megmaradását a zárt kolóniáknak köszönhetette, amely szigorú vallási, erkölcsi, gazdasági szabályával, saját igazságszolgáltatásával igazgatta közösségét”. (Issekutz, 2010:8)

Valamikor a 18. század második felében kezdődött meg ezen erdélyi örmény közösségek tagjainak kirajzása a Délvidékre, amely a török kiűzése után jobbra lakatlan, rendezetlen vidék volt, hatalmas kiterjedésű megműveletlen birtokokkal, amely az érkező örményeknek egyrészt a jól jövedelmező marhakereskedeleme adta lehetőséget, másrészt a hagyományos örmény iparágak (pl. bőrfeldolgozás) felvirágoztatására (Uo. 9).

Nos, (a mai értelemben vett) Bácska és Bánát, (akkor Bács-Bodrog és Torontál megye, valamint Temes megye egy része) a 18. század végén politikai

és művelődési szempontból messze elmaradt az országos tendenciák mögött. Lehet, hogy helyesebb, ha úgy fogalmazunk, hogy ott igencsak késtek ezek a folyamatok, annak pedig több objektív oka is volt. A török kiűzést követően a 18. században a mai Vajdaság területén még nem alakulhatott ki említésre méltó gazdasági, szellemi élet.

Szeli István szerint akkor „a kulturális fejlődés országútja messze elkerülte Vajdaságot. Ami pedig ennek ellenére is létrejött, az ma is jórészt rejtve van előttünk, ismeretlenül és feltáratlanul lappang” (Szeli, 1993:17).

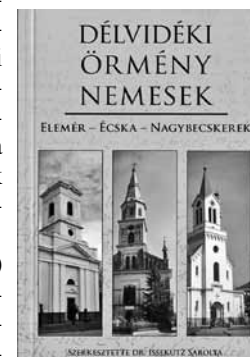
Bánát csak az 1716–1718. évi hadjárat után szabadult fel, s hosszú évtizedek kellettek ahhoz, hogy kiheverhesse a török uralom nyomait (Borovszky, 1912:409). Torontál megye a török hódoltság alatt „csaknem egészen ki-
pusztult, és lakatlanná vált. Az akkori térké-

peken is csupa posványos, homokos térségeket és csak kevés lakott helyet találunk” (Uo. 410–411). Törökkanizsa és Mokrin, Nagybecskerek és Nagykikinda között nagy mocsár húzódott, amellet Dél-Bánátban is volt kettő: az iláncsai és az alibunári. A Bega, a Temes, a Berzava és a Birda folyók árterületei is elmosarasodtak. (Uo.) Közép-Bánátban az 1717. évi összeírás szerint 100 házzal

Becskerek volt a legnépesebb. Az összeírók Becsen 20, Écskán 20, Módoson 50 házat számláltak meg (Uo.) Az elnéptelenedett falvak számáról a legszemléltetőbben az alábbi két adat tanúskodik: a becskereki kerületben 21 lakott és 55 lakatlan, a pancsovai kerületben pedig 19 lakott és 40 lakatlan helység volt (Uo.).

Az örmények „beépülését” a déli végeken furcsamód éppen e rendezetlen állapotok serkentették. Egyrészt azért, mert mielőtt megkapták volna a magyar állampolgárságot (amelyre csak 1840-ben került sor), addig kénytelenek voltak kereskedellemmel foglalkozni (Pavlov, 2010:14) a lepusztult bánáti állapotok pedig igencsak kedveztek a szarvasmarha-tenyésztésnek, illetve a jószágkereskedelemnek. „A ritkán lakott terület, a nagy pusztaság és rét felületek serkentették az állattenyésztést, úgyhogy ez a 18. század első felében az egyik legfontosabb gazdasági ágazattá vált. A jószágok felvásárlása mellett a kereskedők réteket és pusztákat béreltek ki, vagyonukat az állattenyésztésbe fektették be, különösen a nagy jószágokba. Németországba és Csehországba terelték az állatokat, viszonylag rövid idő alatt az európai húsipar fő ellátói lettek” (Uo. 12).

Ilyen állapotok uralkodtak Bánátban, amikor a požarevacai békekötés után Claudius

Florimund Mercy tábornagy került a tartomány kormányzói székébe. Mercy erőfeszései mindenekelőtt két fontos tényezőre összpontosultak: az elnéptelenedett vidék betelepítésére és a mocsarak lecsapolására. (Uo.) Ezek voltak ugyanis a vidék fejlesztésének alapfeltételei. Akkortájt beláthatatlan területek heverték parlagon, nem volt, aki megművelje őket (Borovszky, 1912:410–411). Amellett a mocsarak kiszárításával újabb megmunkálható földterületeket lehetett nyerni, egészségesebbé lehetett tenni az életkörülményeket, magyarán lakhatóvá tenni Bánátot. Mercy először a telepítéshez látott hozzá: német, olasz és spanyol telepesekkel próbálkozott, sajnos nem nagy sikerrel. Nagybecskerekre például 1722-ben spanyolokat költöztetett, ám azok nem tudták elviselni az éghajlatot, s „a közeli mocsarak kigőzölgését”. (Uo.) Legnagyobb részük mindössze néhány év leforgása alatt kivészett. Helyükbe 1728-ban szerbek, magyarok és németek érkeztek. (Uo.) A rákövetkező évtizedekben is időről időre ismétlődött ez a betelepítési folyamat. A térség egyik 18. századi sajátosságát, talán még eléggé ki nem kutatott jelenségét éppen ezek a telepítések képezik. Szeli István szerint „a század folyamán e terület volt az ország legváltozatosabb népelemekkel betelepített része: szerbek, magyarok, szlovákok, románok, franciák, spanyolok, németek, csehek, örmények, albánok, bolgárok és még más nemzetiségű népek spontán vagy tervszerű letelepedése jellemzi” (Szeli, 1993:20).

A 18. századi bánási telepítésekkel kapcsolatosan mindenképpen hangsúlyozni kell, hogy a tartomány igazgatóság a németeket mindenütt előnyben részesítette a többi nemzetiséggel szemben. Sőt, a létesített népiskolákban is a német nyelv terjesztését serkentették, a többi nyelv rovására. (Borovszky, 1912:420–421).

A többszöri betelepítés következtében 1779-ben, Torontál megye visszacsatolásakor már igencsak tarka volt a mai Bánát néprajzi képe. 1779. július 13-ától teljesen új korszak vette kezdetét: a közigazgatás ismét a vármegyei önkormányzat kezébe került s kinevezték Torontál megye első tisztikarát is. (Borovszky, 1912: 429) A főispáni szék, egyelőre üres maradt. 1780 szeptemberében töltötte csak be gróf Győri Ferenc. (Uo. 446–447) Az alispán Semsey András lett, helyettes alispánnak Egyed Jánost, főjegyzőnek pedig Hertelendy Józsefet választották. (Uo.) Az említettek mellett a megye szolgálatában lévő aljegyzők, főjegyzők, alügyészek, főügyészek és táblabírák, megyei mérnökök, járási szolgabírók és megyei írnokok között is voltak művelt, képzett személyek, akik a bánati művelődési életet ébresztgették. Hiszen mint Szentkláray írja, a Bánság csak „1779-ben ébredt több mint 200 éves álma után.” (Szentkláray, 1882. 407–411) A rákövetkező néhány évtizedben indulhatott csak meg egy lassú, fokozatos és tegyük hozzá, mindinkább céltudatos fejlődés, amely nemcsak gazdasági, hanem szellemi téren is előrelépést jelentett.

A korszak további jellegzetessége amelyről szólni kell, a nagy bánati uradalmak kialakulása volt. A kincstári javak 1781. évi árverésén jutott hozzá néhány magyar-örmény család (is) nagyobb uradalomhoz: Karácsonyi Bogdán megszerezte a beodrai, Lázár Lukács az écskai, Kiss Izsák (1740–1792) pedig az ittebei és eleméri birtokot. (Szentkláray, 1882:407–411) Új alapokon indult meg ezen az uradalmakon a mezőgazdasági termelés, szakosított foglalkozási ágakkal. Ezek a(akkor már nagyobb tőkével rendelkező) magyar-örmény családok mintaszerűen működő gazdaságokat hoztak létre egyben „társadalmi és politikai elismertséget és megbecsülést szerezve családjaiknak.” (Issekutz, 2010:9)

Rajtuk kívül, a 18. század végén de jobbra a 19. század elején amikor már lassan rendeződni látszott az élet, a boldogulás reményében más magyar-örmény családok is áttelepültek Bánátba: Elemérre, Nagybecskerekre, Écskára, Ólécra, Kanakra stb.

Az ő tevékenységük a megye közéletében már a reformkorban érezhető volt, de leginkább a 19. század második felében bontakozott ki teljes mértékben.

A 18. század második felében Bánátba települt magyar-örmények vonatkozásában arra figyelhetünk fel, hogy legalább három szociális réteg tagjai érkeztek ide: földbirtokosok, kereskedők és iparosok. A földbirtokos réteg a nemességhez tartozott (grófi és bárói rangot is elértek), a kereskedők anyagi erejüktől függően nagy-és kiskereskedők voltak (a nagykereskedők a nemességhez, a dzsentrihez álltak közelebb, státusuk megüzleti ügyeik vonatkozásában is; a kiskereskedők inkább a polgársághoz tartoztak), az iparosok pedig egyértelműen a polgári réteget képviselték. Ez a felosztás a 19. század második felében érthetően módosult, az erőteljes polgárosodás folytán.

Mint Tóth K. József írja, „a 18. század (leszámítva a Rákóczi-szabadságharcot) a békés gyarapodás időszaka az örmények számára. Mivel a magyarok nem aknázták ki kellőképpen a kereskedelmi lehetőségeket, más (görög, szász, zsidó) idegen etnikumokhoz hasonlóan az örmények olyan jelentős vagyont tudtak felhalmozni, hogy nemegyszer a kincstárat is kiségették (azonban általában helyben nem kölcsönöztek), amit hamarosan kedvezményekkel, nemesség adományozásával hálált meg az udvar.” (Tóth, 2006)

A beodrai Karátsonyiak

A Karátsonyiak (egykor szamosújvári Krecsunjánok) már a 16. században erdélyi

birtokos nemesek voltak, akik jótékonyaságukról és adakozókészségükről voltak ismertek. (Sisakos, 1902:6–8) Karátsonyi Kristóf szamosújvári szenátornak és kereskedőnek „a kincstár körül tett értékes szolgálataiért, továbbá az 1735-iki Peró János-féle felkelés alkalmával szenvedett tetemes károk miatt” Mária Terézia 1749. június 15-én magyar nemességet adományozott. (Uo.) Karátsonyi Adeodatus (Bogdán, Deodat) „az utolsó török háború alatt harcosok állítása által kiváló érdemeket szerzett és Beodra mezővárosával 18.000 holdat kapott donációba.” (Uo.) A családnak idővel kialakult egy grófi és egy nemesi ága (Gudenus, 2010: 372–377). A grófi ágon a család tagjai 1858-ban nyertek birodalmi grófi rangot, 1874-ben pedig magyar grófi rangot. (Uo.) A nemesi ágon akárcsak a grófin is, használták a beodrai előnevet. A nemesi ág bánati felvirágzását a birtokszerző Karátsonyi Bogdán indította el még a 18. század végén. Leszármazottai, Beodrán két kastélyt emeltek: az egyiket 1842 és 1846 között Karátsonyi László, a másikat pedig 1857-ben Karátsonyi Lajos (Németh, 1986). Uradalmi mintagazdaságot létesítettek és a vidéki nemesség életét éltek.

Egy 1911-ből származó összeírás szerint a Karátsonyiak Temes és Torontál megyében együttvéve közel 20.000 holdat birtokoltak (Denta, Bánlak, Dóc, Karátsonyifalva, Karátsonyliget, Pártos, Zichyfalva stb.). (Gudenus, 2010:379) Rokoni kapcsolatokat építettek ki a Marczibányiakkal, a Zichyekkel, a Czirákyakkal, a Csekonicsokkal, az Andrásyakkal, a Keglevicsekkel, a Dukákkal, a Nikolicsokkal, a Schulpekkal, a Hertelendyekkel, a Kissekkel, a Verzárokkal stb. (Uo. 372–377.)

(*Délkelet-Európa – South-East Europe International Relations Quarterly, Vol. 4. No. 1. (2013 tavasz) II p.*)

Folytatjuk

Szomorújelentés

Mély fájdalommal tudatjuk, hogy

özv. Szücs Gyuláné sz. Maczkó Julianna

2014. március 16-án életének 81. évében elhunyt. Felejthetetlen halottunk földi maradványait folyó év április hó 11. napján 10,30 órakor Budapesti Új Köztemető ravatalozójából a római katolikus vallás szertartása szerint helyezték örök nyugalomra.

Emlékét kegyelettel megőrizzük!

Májusi programok Zuglóban

A Zuglói Örmény Önkormányzat tisztelettel meghívja

2014. május 13-án, kedden 17 órától

Zárug László

Az örök fény és Az Örök igazság

c. versesköteteinek dedikálással egybekötött bemutatására.

A műveket: **Simon András** színművész adja elő

A programot saját dalokkal tarkítja

Zárug László és együttese

Ételkóstoló a JEREVÁN örmény büfé kínálatából

Helyszín: Lipták Villa nagyterme, 1146 Budapest Zugló, Hermina út 3.

(Thököly út és Hungária körút kereszteződése közelében)

*

A Zuglói, XIII., XV. és XVII. kerületi Örmény Nemzetiségi Önkormányzatok

tisztelettel meghívják Önt és hozzátartozóit

2014. május 25-én, vasárnap 16 órára

Világosító Szent Gergely tiszteletére tartandó ünnepi megemlékezésre

Helyszín: Lipták Villa 1146 Budapest Zugló, Hermina u. 3.

(A Hungária krt.-tól a Thököly úton 50 m)

A rendezvényt megnyitja **Zárugné Tancsin Katalin**, a Zuglói Örmény Önkormányzat elnöke, valamint **Zsigmond Benedek** armenológus

Az URARTU Örmény Színház bemutatja

Diramerján Artin

AZnavour

Zenés pillanatképek a sanzon királyáról két részben

Örmény ételek kóstolója

A rendezvény támogatói: Budapest XIV. ker. Zugló Polgármesteri Hivatala,

a www.ormeny13.hu honlap kiadója: a XIII. kerületi ÖNÖ,

a XV. és a XVII. kerületi Örmény Nemzetiségi Önkormányzatok

Felhívás

Az Erdélyi Magyarörmények Szövetsége (EMÖSZ) elkezdte az Erdélyben élő és innen elszármazott örmények helyzetének szaksterű feltérképezését és feldolgozását. A felmérés célja az örmény identitás, az érdeklődési körök és igények felkutatása a jövő építése céljából, a történelmi és családfakutatások segítése.

A szokásos papír formában eljuttatott kérdőív mellett (amit szándékunkban van mindekihez eljuttatni) a felmérést nagyban megkönnyíti az elektronikus változat, amelyet a következő adatlapon lehet elérni:

facebook.com/emosz2013, vagy egyszerűen a saját Facebook oldalán az Erdélyi Magyarörmények Szövetsége-re való rákeresés útján.

dr. Puskás Attila elnök, EMÖSZ

1% 1% 1% 1% 1% 1% 1% 1% 1% 1%

Közeledik az adóbevallás ideje... A törvény szerint személyi jövedelemadónk (kétszer) egy százalékát erre jogosult, bejegyzett egyházaknak, közintézményeknek, civil szervezeteknek, egyesületeknek ajánlhatjuk.

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület jogosult arra, hogy személyi jövedelem-adónk 1 %-át az EÖGYKE-nek ajánlhassuk.

Tizennyolcadik éve működő Egyesületünknek így lehetősége nyílik arra, hogy működése anyagi nehézségeit részben megoldja. Meggyőződésünk, hogy az EÖGYKE kezdetől fogva nyitott könyvként működik, hiszen minden lépésünkről rendszeresen beszámolunk az Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek hasábjain.

Akik részt vesznek programjainkon, meggyőződhetek arról, hogy a tagdíjat, adományokat, a pályázatok során elért támogatásokat kizárólag kulturális és hitéleti identitás-örzésünkre, hagyományaink ápolására, a magyarörmény társasági élet, a közösség megteremtésére, jobbítására fordítjuk. Kérjük, hogy jövedelemadója bevallásakor gondoljon Kulturális Egyesületünkre – ezáltal önmagára is. Hiszen azért dolgozunk, hogy magyarörmény közösségünk céljait megvalósítsa, örmény gyökereink tárgyi és szellemi kultúráját megőrizze, átadja gyermekeinknek, unokáinknak – az utókornak. Tartozunk ezzel tehetséges, tisztességes és jó magyarrá vált őseinknek, tehát önmagunknak is.

Nem kell mást tennie, mint a jövedelemadó bevalláskor az APEH által rendszeresített bevallási nyomtatványon nyilatkozatot tegyen szervezetünkre.

A kedvezményezett adószáma:

18085590-1-41

A kedvezményezett neve:

Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

Együttal kérjük és javasoljuk, hogy a másik egy százalékkal támogassa a

Magyar Katolikus Egyházat, amelynek technikai száma 0011,

amelynek részegyháza a magyarhoni, történelmi örménység Örmény Szerződésű Római Katolikus Egyháza.

Templomunknak, amelyet évtizedeken át Kádár Dániel apátplébános vezetett, nincs önálló technikai száma! Köszönjük, hogy gondol ránk.

Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

Karcsai református templom (cikkünk a 2-6. oldalon)

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület folytatja a **pénzadományok gyűjtését** az erdélyi magyarörmény közösségek részére. Pénzbeli adományok az egyesület bankszámlájára befizethetők.

Bankszámlaszám: Budapest Bank Rt. Királyhágó fiók: 10100792-72594972-00000007

Az **Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület székhelye:** 1015 Budapest, Donáti utca 7/a.

Postacíme: 1251 Budapest, Pf. 70. **Telefon:** 201-1011, **fax/tel.:** 201-2401

Elnök: dr. Issekutz Sarolta

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK – füzetek

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület havonta megjelenő kiadványa

A kiadványt támogatja:

a Fővárosi Örmény Önkormányzat

(1054 Budapest, Akadémia u. 1. II. emelet 280, telefon: 332-1791)

(félfogadás: hétfőn 16.30–18.30 óráig, fovarosiormeny@gmail.com),

a Zuglói Örmény Önkormányzat

és az Emberi Erőforrások Minisztériuma Nemzeti Együttműködési Alap

Nyilvántartási szám: 2.2.4/78/2002.

Főszerkesztő: **Béres L. Attila**

Felelős kiadó: **dr. Issekutz Sarolta**

Munkatársak: Dr. Sasvári László, dr. Issekutz Sarolta, Bálintné Kovács Júlia (Kolozsvár),

Dr. Puskás Attila (Marosvásárhely)

Szerkesztőség: 1251 Budapest, Pf. 70. Tel.: (1) 201-1011, Fax: (1) 201-2401

Lapzárta: minden hónap harmadik csütörtökét követő hétfő!

Tördelés: Szakmány György

Nyomdai munkák: Pannónia Nyomda Kft.